

LEPOGLAVSKA KAZNIONICA U DOBA JUGOSLAVENSKOGA KOMUNIZMA (1)

Hoće li Savez antifašističkih boraca odlučivati o udžbenicima iz povijesti?

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavске kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— »Glas antifašista«, glasilo Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske koje se uz potporu Hrvatske vlade tiska u Zagrebu, u prosinačkome broju iz 2010. na str. 15 donijelo je vijest o pismu koje je ta udruga poslala ministru znanosti, obrazovanja i sporta dr. Radovanu Fuchsu oko tiskanja novih školskih udžbenika za osnovne i srednje škole. U njemu uz ostalo izrijekom traže: »Potrebno je objasniti da se komunizam kakav je bio na istoku (Kina, SSSR i dr.), nikada nije razvio u našoj zemlji jer socijalizma koji smo imali nije bio istovjetan unitarističkom i diktatorskom komunizmu« (sva su isticanja u citatima moja, T. V.).

Hrvatski krik demokratskome svijetu

Najprije bi bilo dobro da Savez antifašističkih boraca odgovori hrvatskoj javnosti što točno podrazumijeva pod pojmom »naša zemlja«, budući da se u svojoj nimalo slavnoj polustoljetnoj prošlosti kao bivši SUBNOR do posljednjeg daha borio za Jugoslaviju, Tita, Komunističku partiju i JNA? Koliko se god teško složiti s njegovom tvrdnjom da u »našoj zemlji« nije bio autoritaran i diktatorski komunizam, jer se takva tvrdnja naprosto protivi zdravorazumskome razmišljanju utemeljenom na povijesnim činjenicama i iskustvima još uvijek stotine tisuća živih svjedoka, toliko bi se čak mogao »progutati« njezin nastavak kako on nije bio istovjetan s onim u Kini i u SSSR-u. Ta je tvrdnja, naime, točna jer spomenute dvije države doista nisu imale npr. lepoglavski i starogradiški zatvor ili Goli otok i Sveti Grgur za političke neistomišljenike, nego gulage u Sibiru ili »radne logore« na kineskom poluotoku Shandong bogatom rudom.

Ono što bi posebno trebalo zabrinuti cjelokupnu sadašnju hrvatsku javnost jest izjava predsjednice SABA-e RH dr. Vesne Čubrinić-Konstantinović u intervjuu u istome broju glasila na str. 10: »Garanciju objektivnosti daje činjenica da je dr. Dubravica (Branko, op. T. V.), predsjednik našega Savjeta antifašista, imenovan od ministarstva za recenzenta povijesnih udžbenika i da će se lažni podaci skinuti prije tiskanja.«

Iz SABA-ine »garancije objektivnosti« nameću se sljedeći upitnici: Hoće li doista Savez antifašističkih boraca, nakon što je više od pet desetljeća nasilno »gušio« svaki znanstveni razgovor o novijoj hrvatskoj povijesti, punio kaznionice svima koji su drukčije mislili o njegovim »garancijama

objektivnosti« u povijesnoj znanosti (nekadašnji »vojni sudije« njegovi su istaknuti članovi), ponovno odlučivati o udžbenicima iz povijesti? Zar će doista znanstvenik sa zagrebačkoga Fakulteta političkih znanosti, koji je u doba komunizma doktorirao o Komunističkoj partiji Jugoslavije (što je »garancija objektivnosti« kao da je netko u SSSR-u od g. 1928. do 1953. u doba staljinističke strahovlade, pisao

skoj opisan je u knjizi dr. Augustina Franića: »KPD Stara Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika« (Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik, 2010). On, najvećim dijelom na temelju kaznioničkog arhiva, donosi zatrašujuće podatke da je samo u toj jednoj kaznionici trpjelo oko 12.500 političkih uznika, od kojih 370 nije preživjelo (taj je broj i veći jer su zatorske vlasti krivotvorile službene nalaze o smrti osuđenika). Stoga se pozivaju svi ostarjeli i mladahni članovi SABA-e RH, njihova sadašnja predsjednica dr. Čubrinić-Konstantinović, bivši predsjednici Ivan Fumić i Krešimir Piškulić, njihov počasni član, bivši hrvatski predsjednik Stjepan Mesić i njegovi

savjetnici (sadašnji i bivši), dr. Tomislav Jakić i Budimir Lončar, kao i ostali »istaknuti« hrvatski povjesničari te predsjednik Savjeta antifašista dr. Dubravica da pokušaju razložno uskladiti tvrdnju o »našem« komunizmu koji nije bio unitaristički i diktatorski s abecednim kratkim biografskim podacima političkih osuđenika, nasilno ubijenih i umrlih zbog ne-ljudskih zatvorskih uvjeta u Lepoglavi, do kojih je dr. Franić došao nakon mukotrpnoga višegodišnjeg istraživanja. Bilo bi zanimljivo saznati hoće li osjećati barem malo srama (o kajanju je teško govoriti jer on pretpostavlja mrvicu moralnosti) pred obiteljima i potomcima tih stradalnika u svojoj obrani toga zločinačkog totalitarnog sustava?

Svakako je znakovito, ali bolje upućenima u hrvatske prilike i očekivano, da je tako vrijedna historiografska knjiga s mnoštvom potpuno novih povijesnih činjenica, podataka i svjedočanstava tiskana bez potpore Ministarstva kulture RH. Budući da je ministarstvo u doba bivšega ministra potpomoglo tiskanje niza protuhrvatskih knjiga (npr. »Jezik i nacionalizam« lingvistice Snježane Kordić), a da je novi ministar kao ondašnji kandidat za zagrebačkoga gradonačelnika obasuo pohvalama bivšega jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita u emisiji HTV-a »Nedjeljom u dva«, i to točno 25. siječnja 2009. (koja slučajnost?!), na treću obljetnicu izglasavanje rezolucije br. 1481. Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o osudi komunističkih zločina, nije teško zaključiti zašto su i zašto će i ubuduće u Ministarstvu kulture RH »prolaziti« knjige sličnog sadržaja, kao knjiga dr. Franića o lepoglavskoj kaznionici.

Za razliku od sadašnjega hrvatskog ministra, dr. Franić malo drukčije razmišlja o Titu i komunističkim zatvorima, za koje kaže da su »djeličak naše mučne i teške povijesti koju treba predočiti i ostaviti mladim naraštajima kao oporuku da znaju kako se teško ostvarivala sloboda« (isto, predgovor, str. 10-11).

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Stanko Petrov - »duhovni aristokrat«

Dr. Vladimir Lončarević

Jedan od svećenika intelektualaca koji ostaviše neizbrisiv pečat u kulturnom razvoju hrvatskoga naroda fra Stanko Petrov rođen je u Metkoviću 8. siječnja 1887. Nakon šest razreda gimnazije (1898-1904) u Sinju i Šibeniku, polazi u novicijat na Visovcu - »kolijevku serafina«. Zatim studira dvije godine filozofiju u Šibeniku, pa četiri teologije u Makarskoj i Zaostrugu. Zaređen je 1910. Na sveučilištu u Fribourgu u Švicarskoj studira od 1913. do 1917. klasičnu filologiju i novicijat doktorat. Neko je vrijeme gimnazijski profesor u Zaostrugu, a zatim više godina u Sinju - ukupno četrdeset četiri godine. Uz to, dugogodišnji je duhovnik u sjemeništu. U tom radu ideal mu je odgojiti srce i dušu pitomca, da postane »pravi redovnik i svećenik po Srcu Isusovu«.

Po naravi je, pišu njegovi biografi, o Petrov bio plemenita, osjećajna, pjesnička, umjetnička duša. Profinjen, izgrađen, snažan svetački lik - »duhovni aristokrat« (D. Šimundža) - koji svojom blagošću, ljubaznošću i dobrotom privlači, među svojom braćom bio je cijenjen kao poliglota i polihistor, ukurto - erudit, sveznadar u pravom smislu riječi. U svojoj franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja bio je i provincijal. Umro je u Sinju 13. ožujka 1963.

Od prve pjesme u »Pobratimu« 1903. napisao je gotovo devetsto članaka, povijesti, pjesama i crtice iz povijesti Crkve, misija, života svetaca u različitim katoličkim listovima, osobito u »Glasniku Gospe Sinjske«, koji pokreće i uređuje od 1922. do 1931. Surađivao je u čak četrdeset tri lista i časopisa. U pjesništvu, piše književnik mons. Drago Šimundža, »bliži je tradiciji nego stilovima svoga doba«. Među više stotina pjesama, velik broj ih je tematski posvećenih Isusu, Bogorodici i svecima, osobito sv. Anti. Pisao je i anegdote, eseje, feljtone, putopise, crtice, pripovijesti, novele, recenzije, kritike... Bavio se različitim pitanjima hrvatskoga jezika i književnosti te osuvremenio jezik čuvenog djela fra Petra Kneževića »Muka Gospodina našega Isukrsta i plač Matere Isusove«. Uz ostalo, objavio je »Vjencić molitava Gospi Sinjskoj« (1930), »Fra Petrove zgođe i nezgođe« (1931), »Svetac svega svijeta« (1932), »Zrcalo bez ljage« (1938), »Naša patnička nerazorena ognjišta« (1938), »Čudo dvadesetoga vijeka« (o lurdskim ukazanjima,

1943), »Svećenik i žrtva« (1963). Napisao je i autobiografski roman »Sjemeništarac Boško« (njegovo krsno ime). Bio je izvrstan prevoditelj s talijanskoga i latinskoga jezika. Važno su područje književna stvaralaštva i njegova pisma.

U množini raznih članaka i kritičkih radova (o I. Lendiću, M. Paveliću, M. Budaku, T. Ujeviću, M. Nehajevu, R. Kupareu, D. Cesariću, D. Tadijanoviću i dr.), objavljenih većinom u časopisima »Nova revija« i »Hrvatska prosvjeta«, na poseban se način izdvaja niz tekstova »O umjetnosti i književnosti«, gdje je i manja, ali važna rasprava »Je li moguća katolička književnost«, čija se aktualnost proteže do našega vremena. Dokazavši da »pjesnička forma može biti zajednička i katoliku i nekatoliku«, dapače da nekatolik može biti pjesnički uzor katoliku, kako je Vergilije bio Danteu, Petrov zaključuje da katolička književnost u širem smislu uključuje sve ono što se ne protivi istini, dok je specifično katolička književnost »ona koja, u umjetničkoj formi, prikazuje sve pojave u svijetlu od Boga objavljenih istina katoličke Crkve i vjere«. Slijedom toga, »katolički je književnik onaj umjetnik koji književnim sred-

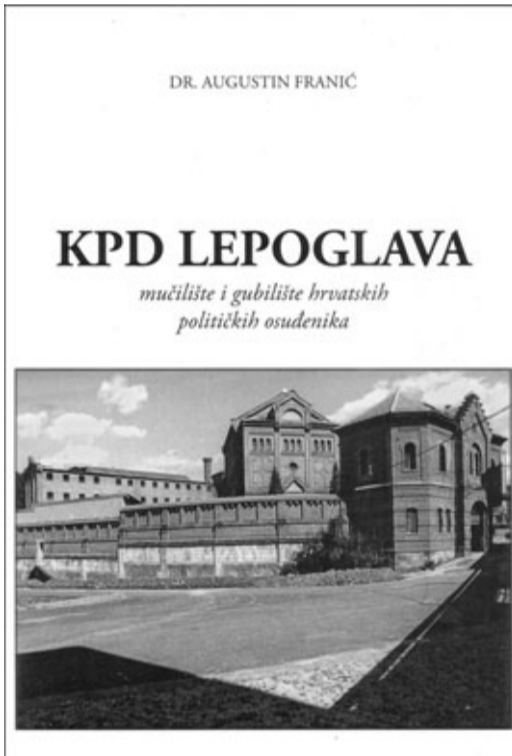
Petrov zaključuje da katolička književnost u širem smislu uključuje sve ono što se ne protivi istini, dok je specifično katolička književnost »ona koja, u umjetničkoj formi, prikazuje sve pojave u svijetlu od Boga objavljenih istina katoličke Crkve i vjere«.

stvima izražuje svoje osjećaje, misli i doživljaje stojeći na staništu katoličke istine i katoličkoga shvaćanja svijeta«.

Tim je mislima Petrov pregnantno zao-kružio opće poimanje o katoličkoj književnosti koje su tada na ovaj ili onaj način formulirali Lj. Maraković, P. Grgec, T. Smerdel, I. Jakovljević, M. Ujević, D. Žanko (koji je u Rimu objavio i životopis o Petrova) i dr. A da je takva književnost moguća, to ne treba dokazivati, smatra Petrov, istaknuvši brojne poznate svjetske pisce, prije svega obraćenike od sv. Augustina do književnika njegovih dana, što posebno obrađuje u studiji »Moderni konvertiti« (1925).

Slijedom toga, suprotstavio se »dogmi« o »inferiornosti katoličke književnosti«, kojoj nerijetko podliježu i sami katolici. On naime prigovara praksi nekršćanskih i protukršćanskih književnih krugova da ignoriraju katoličke pisce. »Jasno je da razlog svim tim pojavama ne može biti u samoj književnosti. Katoličke se stvari ne cijene ili se prešućuju ne zato jer bi bile lošije od protivničkih, nego zato jer su katoličke.« No »da se katolička književnost nametne javnosti, da steče priznanje, neće tome pomoći samo njezina vrijednost. Kada budu katolici raspolagali izdavačkim poduzećima; kad budu imali u ruci javno mišljenje; kad budu mogli prema zaslugi nagrađivati književnike; kad se bude omogućilo da se pravi talenti uzomognu posvetiti knjizi, a da ne moraju u prvome redu da se brinu za goli život i tek onda gdjekoji ustrizak vremena posvete svome književničkome zvanju; kada bude čast biti katolički književnik: e onda će se katolička književnost i uvažavati i slaviti. Ali kad će to biti?«

Tako se upitao fra Stanko Petrov, a ne manje mogu se katolici upitati i danas. ■

Bilo bi dobro da Savez antifašističkih boraca odgovori najprije hrvatskoj javnosti što točno podrazumijeva pod pojmom »naša zemlja«, budući da se u svojoj nimalo slavnoj polustoljetnoj prošlosti kao bivši SUBNOR do posljednjeg daha borio za Jugoslaviju, Tita, Komunističku partiju i JNA?

životopis o »voljenom drugu« Josifu Vasirionoviću Džugašviliju Staljinu), »skidati« tekstove prije njihova tiskanja, i to usprkos svim međunarodnim deklaracijama preuzetim od Republike Hrvatske o osudi svih totalitarizama, pa i komunističkog? Zar će se u Hrvatskoj praktimirati svojevrсна državna cenzura »nepoželjnih tekstova« o komunizmu u doba kada je ona pred samim vratima ujedinjene Europe? Osim toga, po kojem je to zakonu, natječaju ili kriterijima jedna nevladina udruga odabrana da njezin predstavnik bude recenzent udžbenika? Zašto baš ona a ne neka druga? Protiv toga bi svi slobodumni Hrvati u domovini i diljem svijeta trebali dići svoj glas i prosvjedovati protiv takve namjere. Trebao bi to biti hrvatski krik demokratskome svijetu jer se hrvatski narod, očito, ponovno želi baciti u mrak strogo dirigitiranog i kontroliranog ideološkog jednodumlja!

Imaju li barem malo srama?

Samo djelić toga komunističkog polustoljetnog pakla u Hrvat-

Savršenost torture »komunizma s ljudskim licem«

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Lepoglavska je kaznionica nekada bila poznati pavlinski samostan koji je osnovan g. 1400. i gotovo puna četiri stoljeća bio znanstveno, umjetničko i kulturno središte i vrelo, sve do g. 1786. kada je austrijski car Josip II. ukinuo pavlinski red. Samostan je pretvoren u kaznionicu g. 1854. a pred Prvi svjetski rat g. 1914. sagrađena je zgrada nove kaznionice sa 300 ćelija. Zloglasni logor za političke zatvorenike postaje u doba velikosrpskog režima prve Jugoslavije g. 1918. sve do g. 1941. Vlasti Nezavisne Države Hrvatske kaznionicu ponovno stavljaju u funkciju g. 1943. Uspostavom nove Jugoslavije 1945. komunističke vlasti također šalju u kaznionicu političke neistomišljenike, i ona postaje jedan od simbola »mučilišta i gubilišta hrvatskih političkih osuđenika«, kako ju je to dr. Franić nazvao u naslovu svoje knjige. »Onamo dolaze osuđenici, i to i politički i kriminalci, ali svi imaju tretman kriminalaca. Otada nadalje nastaje mučilište hrvatskih rodoljuba - boraca za slobodnu Hrvatsku od kojih je ovdje jedan značajan broj na razne načine položio svoj život za domovinu« (Augustin Franić: »KPD Stara Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik 2010, str. 15).

»Štraf« za »sve one iz samica«

Povijest gradnje kazni-
oničkih zdanja dr. Franić je detaljno opisao: »Do današnjih dana kaznionica je vremenom mijenjala svoj prostor dodajući ogradne zidove i unutar toga građevine. Tako je taj kompleks obuhvatio staru (bivši samostan) i novu zgradu s većim brojem radionica i pogona. Izgradnjom nove zgrade ondje je smještena i uprava. Nekoliko godina poslije 1945. zapravo negdje oko 1947. sagrađena je nova upravna zgrada, lijevo od ulaza u crkvu na sjeverozapadnoj strani. Nakon toga sagrađena je novija upravna zgrada na zapadnoj strani, koja i danas služi u tu svrhu. Prije godine 1947. između nove i stare zgrade nalazila se cesta koja je nešto kasnije zatvorena zidom. Na tom je zidu napravljena velika kapija sa strane željezničke postaje gdje je ulazio vlak dovodeći i odvođeci materijal i osuđenike. Pored velike kapije uska su željezna vrata kroz koja se odlazilo kući ili na groblje. Danas stara zgrada nije više u sastavu kaznionice jer je vraćena Crkvi. Za vrijeme komunističke vlasti bila je to velika kaznionica pod nazivom 'Kazneno-popravni dom' kroz koji je prošlo mnogo osuđenika« (isto, »Lepoglavska kaznionica poslije 1945«, str. 16).

»Komunizam s ljudskim licem«, kako zločinački sustav bivše Jugoslavije neki žele prikazati, razradio je do savršenstva, kao i svi slični totalitarni režimi diljem svijeta, torturu nad

● U lepoglavskoj je kaznionici robijalo oko 12.500 političkih osuđenika

»ideološkim neprijateljima«. Među njima su na samome vrhu bili svi oni koji su željeli i snivali samostalnu hrvatsku državu: »Samice su bile smještene uglavnom u prizemlju nove zgrade, III. krilo. Po veličini su bile 17,5 m², tj. za jednu osobu. Na zemlji je bila cigla ili beton, a stakla na prozorima bila su uglavnom polomljena... Tu je hrana bila očajna, a sastojala se od hladne juhe - vode od kuhanog graha, kupusa, repe i sl. U zimsko doba stražar bi predvečer polio po samici

Ima nekih kategorija osuđenika koji se kod nas ne vode kao politički osuđenici - tzv. »žitari«.
To su ljudi koji nisu predali tzv. »viškove« žita, tj. ono što su im odredili, a žito nije rodilo ili ga nisu uspjeli uzgojiti ili jednostavno nisu željeli predati svoj trud, pa su završili na robiji kao saboteri. Njih svakako možemo svrstati u žrtve komunizma.

kantu vode... Postojao je i tzv. 'štraf'. Tamo su išli oni iz samica koji su kažnjeni da trčeći rade« (isto, »Disciplinske kazne«, str. 30).

Žrtve komunističke kolektivizacije sela

U nizu vrijednih pomalo već zaboravljenih podataka i činjenica dr. Franić podsjeća i na veliko mnoštvo komunističkih žrtava koje su nakon rata također završile u lepoglavskoj kaznionici: »Trebalo znati da je kroz KPD Lepoglava prošlo preko 50.000 osuđenika od kojih je oko 12.500 političkih. Pored toga, ima nekih kategorija osuđenika koji se kod nas ne vode

kao politički osuđenici, tzv. 'žitari'. To su ljudi koji nisu predali tzv. 'viškove' žita, tj. ono što su im odredili, a žito nije rodilo ili ga nisu uspjeli uzgojiti ili jednostavno nisu željeli predati svoj trud, pa su završili na robiji kao saboteri. Tu se ubrajaju i oni koji nisu predali ulje, svinje, vunu itd. Sigurno je da ti ljudi nisu politički osuđenici, ali nisu ni kriminalci. Njih svakako možemo svrstati u žrtve komunizma. Oni su gurani u zatvore u vrijeme tzv. 'borbe protiv kulaka odnosno kolektivizacije sela'« (isto, »Uvod«, str. 13).

Dr. Augustin Franić, dugogodišnji predsjednik dubrovačke podružnice Hrvatskoga društva političkih zatvorenika, doista je temeljito »obradio« lepoglavsku kaznionicu godinama čitajući literaturu o njoj, pregledavajući njezin arhiv, tj. matične listove i kartone osuđenika, potom matice u župnim i matičnim uredima, te dopisujući se i razgovarajući s preživjelim zatvorenicima i rodbinom likvidiranih.

Zatvorenici grade Novi Beograd

Zato je i mogao u detalje opisati uobičajenu proceduru dolaska u kaznionicu: Veće skupine osuđenika iz svih hrvatskih krajeva dovožene su u marvinskim vagonima i svrstavane u četverored praćene uvredama i pogrdnim nazivima stražara. Slijedilo je pljačkanje svega vrijednog, novca, satova, nakita, knjiga i dr., »šurenje« i »furenje«, razvrstavanje u zajedničke ćelije u kojima je u svakoj od njih bio policijski doušnik - »cinker« (ili više njih) zadužen za stalna izvješća zatvorskoj upravi tko što govori, kako se ponaša, s kime najviše provodi vremena i sl. Jednako je tako opisao i odjeću i obuću, hranu, posjete, liječničku skrb, higijenske prilike, primanje pisama i paketa, psihičko i fizičko zlostavljanje, pojedinačne i skupne likvidacije zatvorenika, pokušaje bijega, premještanje u druge zatvore i dr. Vrijedan je i podatak da su lepoglavski uznici bili besplatna radna snaga, ne samo na obližnjoj

domskoj ekonomiji »Čret« nego i na Lonjskome polju oko melioracije, u Gorskome kotaru na šumskim radovima, u Novom Beogradu na građevinskim radovima, u Tučepima kod Makarske na izgradnji hotela i na brojnim drugim gradilištima i radilištima, kao što je istarski rudnik »Raša« (u kojemu je i sam autor proveo dio uzničkih dana), gdje su im dodjeljivani najteži poslovi u ocnima »Strmac« i »Podlabin« itd. Dr. Franić je sigurno i prvi pisac koji spominje strahovladu i teror jugoslavenskih vlasti nad hrvatskim narodom izvan kazničkih zidina u Lepoglavi i okolici.

NASTAVLJA SE

Uz nadbiskupa i »proljećare« - Pijade i Čolaković!?

— Zanimljivo je nabranje najpoznatijih lepoglavskih uznika u odjeljku »Povijest kaznionice«, koje se može pročitati na Turističkom portalu grada Lepoglave, među kojima se uz zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, istaknutih »proljećara«: Šime Đodana, Dražena Budiše, Hrvoje Šošića, Marka Veselice i Franje Tuđmana, spominju i »mnoge znamenite političke ličnosti« koje su robijali između dva rata, »među kojima su najpoznatiji Josip Broz, Moša Pijade, Rodoljub Čolaković i dr.«. Naime, dok je spominjanje Josipa Broza razumljivo, jer je ipak riječ o najvećem krvniku hrvatskoga naroda u njegovoj novijoj povijesti, teško je dokučiti koje bi to velike zasluge za hrvatski narod bile srbijanskog političara, poznatog komunista, istaknutog jugoslavenskog dužnosnika - Pijade ili također visokorangiranog bosanskohercegovačkog dužnosnika u komunističkoj hijerarhiji i tamošnjoj republičkoj vlasti - Čolakovića?

Marko Vežić - zaboravljen, a vrstan književnik!

Dr. Vladimir Lončarević

Placido Belavić, Ivanko Vlašićak, Mijo Lamot, Stjepan Petranović, Fran Binički, Narcis Jenko, Baltazar Vijiolić, Nedjeljko Subotić, Hrvoje Bor - samo su neka imena iz plejade naših svećenika pripovjedača prve polovice 20. stoljeća. A jedno od prvih imena među njima bijaše don Marko Vežić, »hrvatski književnik«, kako je u oporuci zaželio da mu se napiše na nadgrobnoj ploči - bilježi u nekrologu poznati šibenski povjesničar i pisac don Krsto Stošić.

Marko Vežić rodio se 16. travnja 1867. u Drnišu u obitelji grkokatoličkih roditelja. Sedam razreda gimnazije završio je u Zagrebu, a osmi kod isusovaca u Zadru, gdje je završio i bogosloviju. Za svećenika je zaređen god. 1890. Službovao je četrdeset sedam godina kao župnik u raznim mjestima Šibenske biskupije, najdulje u onda »siromašnom malaričnom Jadrtovcu«, kako je zapisao književnik Jakov Tomasović. Volio je svoj narod i župničku službu pa je i nakon umirovljenja ostao u pastoralu u Vrpoljcu sve do smrti 27. kolovoza 1936.

Uza svoj svećenički pastoralni rad napisao je Vežić više od četiri stotine različitih radova: od političko-patriotskih članaka i propovijedi do raznih književnih radova. Podosta je i prevodio, posebice s talijanskoga, primjerice Fogazzarov roman »Daniele Cortis«, njegove izabrane pripovijesti te djela nekih drugih pisaca, a podosta je preveo i homiletskih djela. I Stošić i Tomasović navode da mu je u rukopisu ostao roman »Usovi«, još neobjavljen.

Započevši već od petog razreda gimnazije pisati u zadarskom »Narodnom listu«, očitovao je ubrzo svoj pripovjedački dar. »Neka se zna«, napisao je u jednom pismu iz 1912, »da talenat što mi ga je dragi Bog dao, nijesam zatrpao u crnu zemlju, već se njime promiseo i poslova - sve na slavu dragoga Boga i mile hrvatske otadžbine, kojoj ostajem vjeran sin do zadnjega daha«. Kao župnik, u neposrednom dotiru s narodom, crpao je brojne motive za svoje pripovijesti. Njegovao je živ narodni jezik Dalmatinske zagore, ispunjen lokalizmima i provincijalizmima, te zavičajnim govorom koloriranu rečenicu, s određenom dozom manirističke kićenosti, rado rabeći pučke fraze, što se vidi već

po naslovima novela, npr. »Jamio se lova«, »Nije krpljeno što i krojeno«, »Samilosrđe bez košulje«, »Ni k majci ni k nemajci«, »Ni led ni med«, »Moći od pomoći«. Dinamično pripovijedanje temeljio je na vještoj izmjeni dijaloga i naracije. Njegovi su junaci tzv. obični ljudi, a često je i on u pričama s njima. Kloneći se tendencioznoga moraliziranja, uvijek je znao provući kršćansku moralnu i duhovnu poruku i pouku. Sve to učinilo je Vežića originalnim pripovjedačem, stavivši ga uz bok katoličkim prvacima ličke i bosanske pripovijesti toga vremena: Franu Biničkomu i Hrvoju Boru (Ljubi Hrgiću).

Za ilustraciju milozvučja, ali i oporosti Vežićeve književne riječi evo bar odlomka iz priče »Božićni tanki oblaci«, priče o smrti najstarije seljanke uoči Božića, kada se narod sprema slaviti Isusovo porođenje, a istodobno mora obaviti njezin sprovod.

»Najstrag je preminula stara Gašpinica. Izvila je svoj vijek. O Svetom je Jurju navršila osamdeset peto proljeće, te svojim starijim i mladim na ukopištu Svetoga Blaža pod guste hraste na razgovore pošla. Nit je njezina smrt koga usučidani, ni iznenadila jer su njezini zemani. Najstarije je u župi ćeljade, a dobrih je ovo zadnjih zemana da i pobolijeva. Ciglo je mene, kad tri dni pred Božić pozvan dođoh do nje da je u svemu misnički obredim, začuđi-

Njegovao je živ narodni jezik Dalmatinske zagore, ispunjen lokalizmima i provincijalizmima, te zavičajnim govorom koloriranu rečenicu, rado rabeći pučke fraze

lo njezino, bistrim i sigurnim duhom izušećeno proročanstvo. - Eto, moj don Marko, ode i vaša Gašpinica! (...) Već je ovo, oče. Žao mi je, a opet me strah, da će na Badnju večer mojim ukućanima prisjesti i 'bakalar' i 'pirinač'. (...) Ne bih rada da se selo na me namršti što sam mu svojom smrću božićno veselje pomrsila. Sveder sam sa svojim pukom u ljubavi i u skladu živjela, s njime se radovala, ko i žalosti suze gutala, pa bih još ciglo željela da svojom kršćanskom molitvom moju dušu na polasku pomiluju.«

Nažalost, kao i drugi spomenuti svećenici pripovjedači, i Vežić ostade nepoznat, nepročitan i ne vrednovan od kasnijih naraštaja književnih znalaca. Svakako, »bila bi dužnost i koje naše književne institucije, da izda štampom barem izbor iz ove bogate ostavštine«, kako je nakon Vežićeve smrti bio zaželio njegov prijatelj Jakov Tomasović. No do danas Vežićev pripovjedački rad, razbacan u više od četrdeset časopisa, listova, novina i drugih izdanja - primjerice u »Prosvjeteri«, »Hrvatskoj prosvjeteri«, »Obitelji«, »Hrvatskoj duši«, »Vencu«, Hrvatskoj smotri«, »Seljačkim novinama«, »Hrvatskoj straži«, »Narodnoj straži« - nije sabran u knjizi izabranih pripovijesti nekmoli sabranih radova, što bi taj vrijedni pripovjedač dalmatinskoga kraja i ljudi nedvojbeno zavrijedio. Je li razlog tomu, kako je primijetio fra Stanko Petrov u ovdje prošli put citiranu članku »Je li moguća katolička književnost« to što se »katoličke stvari ne cijene ili se preučuju ne zato jer bi bile lošije od protivničkih, nego zato jer su katoličke? Možda. Ali bi onda bar katolici morali imati više sluha za ono što predstavlja i vjersku i nacionalnu kulturnu vrijednost. ■

LEPOGLAVSKA KAZNIONICA U DOBA JUGOSLAVENSKOGA KOMUNIZMA (3)

Neosudeni zatočnici od šesnaest do sedamdeset i pet godina

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavске kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Među brojnim vrijednim, široj javnosti nepoznatim otkrićima do kojih je došao dr. Augustin Franić u knjizi: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika« (Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik, 2010) nalazi se i zamisao o stvaranju organizacije za oslobođenje robijaša iz lepoglavске kaznionice, kojoj je idejni začetnik i organizator bio onodobni ugledni čelnik Hrvatskoga radničkog saveza Andrija Mrzlečki (isto, »Pokušaj stvaranja organizacije za oslobađanje hrvatskih političkih osuđenika iz KPD-a Lepoglava«, str. 211-215). Međutim, organizacija je zbog izdaje otkrivena, svi su njezini članovi bili uhićeni i 23. prosinca 1950. pred vojnim sudom osuđeni na zatvorske kazne (Andrija Mrzlečki, Mirko Matuza, Ivan Lončarić i Cvetko Šipuš). O vodi i inicijatoru dr. Franić donosi: »Mrzlečki je s robije izašao 1953. a 1959. godine otišao u emigraciju shvativši da je onemogućeno uspješno se boriti u domovini. Poslije više od 30 godina u tuđini, gdje se nastavio boriti za hrvatsku stvar, vratio se u domovinu 1990. gdje je dočekao uspostavu države Republike Hrvatske. Utrošivši čitav svoj život u borbi za Hrvatsku, umro je u Varaždinu 19. prosinca 2000. u devedeset i prvoj godini života« (isto, str. 214). Usputno, za sve one koje će zanimati iznimno zanimljiv i buran život toga velikog hrvatskog rodoljuba, nije zgoroga spomenuti kako je njegov sin rođen u Njemačkoj, ugledni hrvatski glazbenik, »maestro« na danas rijetkom instrumentu - lutnji, redovnik u osječkoj kapucinskom samostanu.

Upitan novoustoličeni hrvatski »povjesničar«

Među mnoštvom nevinih žrtava komunističkih vlasti u poslijeratnoj Jugoslaviji bili su i lepoglavski zatočnici, kojima nikada nije bilo suđeno, kojima nikada nije bio dokazan bilo kakav zločin ili prijestup. Jedina apriorna krivnja bila im je što su bili rođeni kao pripadnici njemačke manjine u Jugoslaviji, što uvelike dovedo pod upitnik tvrdnju, od hrvatskih medija novoustoličenoga »mjerodavnog« povjesničara, bivšega hrvatskog predsjednika Stjepana Mesića, kako je riječ o progonu samo onih Folksdojčera koji su bili kolaboracionisti (televizijski nastup 28. studenog 2005.). U skupini koju spominje dr. Franić najstariji je zatočenik imao 75, a najmlađi 16 godina:

»Da bi organizirali rad, pribavili su 2. siječnja 1946. jednu skupinu logoraša (njih 26, op. T. V.) zanatlija, pripadnika njemačke nacionalne manjine, koji su bili dopremljeni iz logora Beli Manastir. Treba napomenuti da to nisu bili osuđeni ljudi, nego internerci kojima nije bio određen rok boravka (Sva su isticanja u citatima moja, T. V.) među nama osuđenici. Evo skupine interniraca: Martin

● Hrvatski rodoljub Andrija Mrzlečki

Pirgl, r. 14. srpnja 1913. u Grabovcu, zidar, **Vilhelm Vandel**, 10. studenog 1925, Grabovac, zidar, **Antun Bajer**, 15. studenog 1892, Branjina, zidar, **Fridrich Gaja**, 24. svibnja 1889, Darda, zidar, **Gašpar Nusgreber**, 31. srpnja 1911, Čeminac, zidar, **Josip Laux**, 2. kolovoza 1910, Čeminac, zidar, **Lorenc Fišer**, 10. srpnja 1903, Karanac, zidar, **Johan Lang**, 9. siječnja 1904, Kozarac, zidar, **Antun Deck**, 3. lipnja 1890, Jagodnjak, zidar, **Antun Endres**, 26. srpnja 1876,

Odnoseći se prema žrtvama slično kao hijene koje temeljito »počiste« svaki zaklani ostatak ne ostavljajući iza sebe nikakva traga (čak ni kosti, rogove, kopita i sl.), jugoslavenske su vlasti nakon zločina također nastojale sve iza sebe »počistiti«. Jedan je od načina bilo »premjешtanje« zatvorenika u drugi zatvor u koji, zapravo, nikada stigli nisu, ili krivotvorenje liječničkih nalaza o uzrocima smrti.

Jagodnjak, zidar, **Georg Radth**, 10. siječnja 1871, Popovac, zidar, **Adam Kirhofer**, 14. rujna 1923, Batina, bravar, **Johan Pfaff**, 20. ožujka 1928, Batina, bravar, **Andrija Hruby**, 7. svibnja 1901, Batina, bravar, **Dragutin Fišer**, 15. siječnja 1893, Duboševica, stolar, **Balint Knohl**, 2. veljače 1906, Suza, kolar, **Adam Pfaff**, 8. svibnja 1880, Branjina, tesar, **Johan Pulfer**, 28. lipnja 1886, Grabovac, tesar, **Adam Pfeifer**, 2. svibnja 1895, Bodolje, bačvar, **Franjo Pfeifer**, 23. lipnja 1926, Bodolje, bačvar, **Stjepan Dicker**, 16. ožujka 1896, Darda, cipelar, **Jakob Grossman**, 25. srpnja 1904, Batina, cipelar, **Rudolf Zarli**, 22. svibnja 1895, Novi Vrbas, užar, **Josip Hoffman**, 6. rujna 1929, Luc, užar, **Mijo Martinović**, 4. rujna 1901, Sumbereg, krojač, **Mihajlo Ditrich**, 15. travnja 1908, Bezdan, mesar« (»Rad u KPD-u Lepoglava«, str. 23).

Krivotvorine o »prirodnoj smrti zatvorenika«

Dugačak je bio popis »državnih neprijatelja« nove Jugoslavije, među

ISPRAVAK

— U drugom nastavku feljtona tiskarskom je pogreškom u 2. stupcu 6. redak za veličinu samice umjesto 17,5 m³ otisnuto 17,5 m².

kojima su bili i (ugledni) članovi Hrvatske seljačke stranke, što se u današnjoj Hrvatskoj polako zaboravlja. Jednoga od njih spominje i dr. Franić: »Sjećam se kako su na sličan način (tzv. 'štrafom' - obavljanje poslova trčeci, pri čemu su zatvorenici, razumije se, brzo iznemogli, ostali doslovce bez zraka, padali u nesvijest i sl., op. T. V.) mučili gosp. **Toma Jančkovića**, narodnog zastupnika HSS-a, kojega su vjerojatno i istukli 5. srpnja 1948. kad se zatekao u 'štrafu' za vrijeme pokušaja bijega nekih osuđenika. Nakon toga premjestili su ga u KPD Mitrova, gdje je i umro« (»Disciplinske kazne«, str. 30).

Odnoseći se prema žrtvi slično kao hijene koje temeljito »počiste« svaki zaklani ostatak ne ostavljajući iza sebe nikakva traga (čak ni kosti, rogove, kopita i sl.), jugoslavenske su vlasti nakon zločina također nastojale sve iza sebe »počistiti«. Jedan je od načina bilo »premjешtanje« zatvorenika u drugi zatvor u koji, zapravo, nikada stigli nisu, ili krivotvorenje liječničkih nalaza o uzrocima smrti:

»Njegov otac (tj. splitskog odvjetnika Duška-Duje Kovačića, op. T. V.), također lepoglavski robijaš, bio je liječnik i prilikom posjeta njegova sina uspio mu je povjeriti kako mu je od svih patnja najteže potpisivati zapisnike o 'prirodnoj smrti osuđenika« (»Zdravstvena služba - ambulanta«, str. 32).

Hrvatski mučenici prepušteni zaboravu

Posebno je vrijedan, ali i potreban popis preminulih osuđenika u poglavlju: »Umrli osuđenici prema evidencijama KPD-a Lepoglava«, s osnovnim biografskim podacima, u kojima su zatvorske vlasti zapisivale: ime i prezime, ime roditelja, mjesto i datum rođenja, zanimanje, bračno stanje, kada, od kojega suda i kojom je formulacijom osuđen, datum i mjesto smrti, te službena liječnička dijagnoza. Autor dr. Franić u

službenoj zatvorskoj kartoteci pronašao je pedantno zapisane podatke o 191 lepoglavskome uzniku, među kojima je velik postotak političkih zatvorenika, onih koji su dali svoje živote za samostalnu hrvatsku državu kao protivnici komunističkoga jednonumlja i njegove novostvorene Jugoslavije. Iza svih tih kratkih suhoparnih podataka zavedenih pod rednim brojem kriju se stvarne osobe kojima su nasilno i okrutno prekinuti njihovi životni planovi i želje, svagdašnje radosti i djelovanja. Najstrašnije je što su svjesno, podlo i planski bačeni u zaborav od velike većine onih kojih danas, da nije bilo njih i njihove žrtve, ne bi bilo na vodećim, uglednim i dobro plaćenim mjestima, dužnostima i funkcijama u Hrvatskoj. Bilo bi najpoštenije da se taj popis s osnovnim podacima cjelovito objavi kako bi se barem na neki način javno odala počast tim hrvatskim mučenicima i njihovim obiteljima, ali to u novinskome članku doista nije moguće. No vrijedno je barem sjetiti se nekih od njih, ističući kako je odabir htio pokazati zajedništvo hrvatskoga naroda u želji za vlastitom državom, sa svim zemljopisnim, dobnim, profesionalnim, imovinskim, statusnim različitostima zatočenika.

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Lovre Katić - pisac »staroga svetog kamenja«

Dr. Vladimir Lončarević

Hrvatski su svećenici utemeljitelji i nositelji razvoja suvremene hrvatske arheologije i srodnih znanosti. Među njima, uz velikane don Šimu Ljubića (1822-1896), don Franu Bulića (1846-1934), fra Luju Maruna (1857-1939), don Mihu Baradu (1889-1957), stoji i ime don Lovre Katića.

Rođen je u Solinu 7. veljače 1887. (prema kartonu »Kola hrvatskih književnika«, koji je sam ispunio, iako se u literaturi navodi i 8. veljače). Zacijelo je i ta činjenica, kao i rodbinska povezanost s don Franom Bulićem, utjecala na don Lovrin životni put. No imao je poticaj za svoj rad i u činjenici da su svećenici tada u velikoj mjeri bili mnogostruko kulturno djelatni ispravno držeći kulturu važnim sredstvom ne samo vjerskoga, moralnog i uljudbenog odgoja nego i političke afirmacije Hrvata.

Završivši klasičnu gimnaziju u Splitu 1906, gdje je uređivao list »Neven«, studira i 1910. završava bogosloviju u Zadru. Nakon zaredenja za svećenika župnik je u Čaporicama kod Trilja i u Vranjicu. Godine 1912. upisao je u Zagrebu studij fizike, matematike i prirodopisa, ali s ubrzo morao vratiti u župu. Ipak 1919. ponovno dolazi u Zagreb studirati hrvatski jezik i književnost, povijest i zemljopis. Diplomirao je 1923. i zatim predavao na gimnazijama u Sinju, Kninu i Splitu, a nakon doktorata 1933. bio je do 1941. direktor Biskupske klasične gimnazije u Splitu. Nakon talijanske okupacije odlazi u Zagreb, gdje je kratko vrijeme ravnatelj II. realne gimnazije, a onda do svršetka rata profesor na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Godine 1945. postavljen je za voditelja Kninskoga muzeja, od 1947. do 1954. kustos je Arheološkoga muzeja u Splitu, a do 1959. znanstveni suradnik. Umro je u Splitu 26. kolovoza 1961.

Uzevši u obzir da se povijesnim temama počeo baviti tek sredinom dvadesetih godina, objavio je znatan broj znanstvenih radova i publicističkih djela, a, uključivši književne, ukupno više od dvjesto šezdeset različitih tekstova u znanstvenim, kulturnim i crkvenim časopisima. Među ostalim, objavio je s don Franom Bulićem djelo »Stopama hrvatskih narodnih vladara - Povijesne šetnje zadužbinama hrvatskih knezova i kraljeva«, raspravu o društvenim, vjerskim i kulturnim prilikama starih Hrvata »Na vratima hrvatske povijesti«, zatim »Hrvatsku povijest za Arpadovaca«,

vrlo popularnu knjižicu »Tri najveća hrvatska kralja«, manju »Povijest Katoličke Crkve«, »Pregled povijesti Hrvata« te u ratu s Jaroslavom Šidakom i Mihom Baradom gimnazijski udžbenik »Hrvatska povijest«. Neke knjige tiskane su mu u više desetaka tisuća primjeraka (!), a neke reprintirane.

»Radio sam s punim srcem«, napisao je jednom zgodom, želeći što više »povijesno opismeniti« narod. Bio je pisac »staroga svetoga kamenja«, čiji je govor srcem osluškiavo, razumio i volio.

Uz taj rad, djelovao je i kao književnik. Don Drago Šimundža razdijelio je njegov književni rad u pet skupina: lirске crtice i pjesme u prozi; novele, priče i pripovijesti, uglavnom nadahnute seoskim životom, kojih je dio sabrao u zbirku »Ubavo selo« (1934); romansirani tekstovi iz hrvatske prošlosti, među kojima je i roman »Kraljica Jelena« (1935), koji je ne samo izraz njegova domoljublja kroz lik kraljice majke i junakinje nego, i više, njegove ljubavi za Gospu od Otoka, koja je, kako sam napisao, »srce i ljubav naša... Čenstohova naša«. Tomu Šimundža pribraja i hagiografske radove, npr. životopis svete Male Terezije (1932) te naposljetku književne prikaze, recenzije, govore, eseje i putopise.

Katić je objavio znatan broj znanstvenih radova i publicističkih djela, a, uključivši književne, ukupno više od 260 različitih tekstova u znanstvenim, kulturnim i crkvenim časopisima.

Velik dio Katićevih književnih tekstova razasut je u periodičkim izdanjima, od crtica »Kiša sipi«, objavljene 1902. u đačkom listu »Pobratimu«, do radova u »Lući«, »Našem kolu«, »Prosvjeti«, »Hrvatskoj prosvjeti«, »Almanahu Gospe Lurdske«, »Hrvatskoj duši«, »Obitelji« i drugdje. Njegov književni rad, kako sažima Šimundža, vezan

je »uz tradicionalnu strukturu hrvatske angažirane književnosti. (...) Stil mu je sugestivan, i privlačan, izričaj jedar i čvrst, sadržajan: jezik domaći, pripovjedački ponesen, gibak i od prve razumljiv«.

Katić »prelijeva život u povijest i povijest u poeziju«, napisao je za njegov pripovjedački rad dr. Ljubomir Maraković. No, držeći se načela »pisati za narod korisno«, u većim je formama počeo podlijeđati tendenciji, pa je stilski ostao na razini pučkoprosvjetnog romantičarenja. Zato je međutim u crtici i proznoj lirici dao odličnih stranica, pa ga je Petar Grgec s pravom usporedio s Franom Mažuranićem.

Neka za ilustraciju njegova literarnog izraza posluži prozna pjesma »Iza posvećenja«: »U rukama Te držim - kako Te je držala Presveta Majka Tvoja u spilji Betlehema grada. / Očima Te gledam - kako Te je gledala Marija Magdalena kroz trepavice okićene rosom pokajanja. / Srcem Te plačem - kako Te oplakaše žene na ulicama Jeruzalima. / I dok ponižen upirem oči u zemlju, Ti pristupaš k meni kao na putu u Emaus, a ja se hvatam haljine Tvoje i molim: / 'Ostani, Gospodine, jer pada noć!' O Bijela Hostijo u grješnim prstima, osjećam kako Ti srce kuca i krv se toči na ruke moje, da opere i pokrije sve čega se stidim. / Na rukama Te držim kao Presveta Majka Tvoja u spilji betlehemske, nad kojom je prosjala zvijezda obećanja.« ■

»Titov osebnostni doprinos novijoj povijesti...«

Zapanjujuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Najmlađi preminuli osuđenici lepoglavske kaznionice prema popisu zatvorskih vlasti, imali su tek 18 godina. Jedan je od njih **Mijo Blažeković**, Petra i Reze rođ. Karaturović, rođen 5. kolovoza 1929. u Gornjem Rajiću, Okučani, umro 19. listopada 1947. u bolnici KPD-a Lepoglava, unatoč dopisu Gradske bolnice u Varaždinu od 2. rujna 1947. u kojem se predlaže njegovo puštanje kući »jer boluje od tuberkuloze pluća i crijeva, što je neizlječivo. Potpis liječnika odjela dr. Antauer« (Augustin Franić: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik, 2010, str. 38-39).

Miće Brozović, sin Miće i Ane rođ. Drvodelić, rođen je 14. travnja 1929. u Dugoj Resi, Karlovac, preminuo je također u zatvorskoj bolnici 13. kolovoza 1947. »od trovanja metilnim alkoholom. Potpis Grubelić Polikarpo, nadzornik bolnice« (isto, str. 41).

S tog motrišta dobro je prisjetiti se i preminulog lepoglavskog osuđenika **Zvonimira Panića**, koji je od Okružnog suda u Varaždinu osuđen 5. travnja 1946. kao učenik u dobi od 15 godina i 2 mjeseca na 20 godina zatvora s prisilnim radom. Rođen je od oca Nikole i majke Elizabete rođ. Iskra 9. siječnja 1930. u medimurskome selu Podturnu, a umro je 3. travnja 1949. u kaznionici »od greške srca« (isto, str. 65.), kako je to službeno zabilježeno u Listi umrlih osuđenika s potpisom v. d. upravnika Slavka Vitasa. Međutim, dr. Franić je došao do podataka koji stavlja pod upitnik upravnikovu »dijagnozu«: »Dne 11. ožujka 1950. prenesen je na groblje u Podturnu. Prilikom ekshumacije utvrđeno je da su mu potkoljenice bile polomljene, a lubanja uganuta s dubokom brazgotinom« (isto, str. 87).

Najstariji osuđenik, prema zatvorskim matičnim podacima, imao je 71 godinu. To je **Petar Kodžić**, sin Matije i Marije rođ. Petrović, rođen 23. ožujka 1874. u Hrvatskoj Kostajnici, a umro je 25. rujna 1948, kako je zabilježeno na njegovu kartonu: »Smrt je nastupila kao posljedica slabosti srčanih mišića, a neposredni uzrok smrti je paraliza srca« (isto, str. 53).

Sramotan tekst Nacionalnoga parka

Brojni paradoksi sadašnje slobodne i samostalne hrvatske države kao da se prelamaju kroz »slučaj« 19-godišnjeg hrvatskog mučenika iz lepoglavske kaznionice - **Tome Rajića**. Poginuo je nesretnim slučajem podižući brijunske dvore, u kojima se najveći hedonist »svih jugoslavenskih naroda i narodnosti« - Josip Broz Tito odmarao i provodio slobodne trenutke. Tako su mladi hrvatski životi, jer Rajić je bio tek jedan u nizu žrtava na Brijunima (v. »Tajna komunističke plinske komore«, »Glas Koncila«, br. 4/2009, 25. siječnja 2009), ugrađeni u

● Zvonimir Panić osuđen je kao učenik, star tek nešto više od petnaest godina

svojevrsni spomenik najvećega krvnika hrvatskog naroda, koji je u velikom dijelu hrvatske javnosti još uvijek hvaljen i slavljem, kako to stoji i u promidžbenom tekstu Nacionalnoga parka Brijuni: »Nezaobilazan i **osebnostan** (!?) doprinos novijoj povijesti Brijuna dao je bivši predsjednik Tito, koji je tu boravio od 1949. do 1980. godine, doprinijevši svojom međunarodnom aktivnošću da Brijuni postanu značajan segment svjetske povijesti. Ime predsjednika Tita osobito je vezano za otok Vangu, danas memorijalni dio otočja.«

Taj, najprije jednostran a jednako tako i, sramotan tekst pokazuje da Rajićevo spominjanje neće zasigurno imati nikakvog učinka kod »brijunskih hodočasnika«: počasnih, doživotnih, uglednih, prošlih, sadašnjih ili budućih najviših državnih dužnosnika, ministara, političara, biznismena, te članova njihovih obitelji i prijatelja iz domovine i inozemstva, kod srpsko-hrvatskih glumaca, novinara, ljubitelja kazališta i »dobrih starih vremena«, jer je ipak riječ o »narodnom neprijatelju«, koji je svojedobno s istomišljenicima zadavao silne brige Velikom Vodi, zbog čega se on morao odmarati na izoliranome i dobro čuvanome otočiću Vangi.

Tomo Rajić od oca Tome i majke Mande rođ. Vuković rođen je 4. kolovoza 1930. u Gašincima kod Đakova, osuđen je od Okružnog suda u Slavonskome Brodu 17. ožujka 1948. na četiri godine lišenja slobode s prisilnim radom jer je »pomagao lica koja su se odmetnula od narodne vlasti dajući im hranu« (isto, str. 72). »MUP-NRH III. br. 2190/50 od 15. kolovoza 1950. javlja u KPD Lepoglavu da ih je Povjerenstvo unutarnjih poslova oblasti Rijeka dopisom III. str. pov. (strogo povjerljivo, op. T. V.) br. 96/50 od 23. veljače 1950. izvijestilo da je dana 21. veljače 1950. na radu na radilištu Brioni smrtno stradao osuđenik Rajić Tomo... Osuđenik je prenesen u bolnicu u Pulu i odmah nakon toga je umro« (isto, str. 73).

»Jedan gad manje na svijetu«

Da se zločini nad protivnicima komunističke diktature nisu do-

gađali isključivo u poraću nego tijekom cijeloga postojanja jugoslavenske države, vidi se i iz tragičnih primjera Milivoja Samca i Tome Dumančića.

Milivoj Samac, rođen je 12. srpnja 1926. u Splitu u obitelji Krešimira i Marije rođ. Tudor, od riječkog Okružnog suda osuđen je 14. srpnja 1976. Na njegovu zatvoreničkom kartonu doslovce je zapisano: »Umro u domskoj bolnici 12. studenoga 1976, suicid vješanjem« (isto, str. 75). Prema svjedočenjima drugih zatvorenika, »tadašnji upravnik Miloš Buđanovac bio je upozoren na teško stanje Milivoja Samca. Odgovor je bio: 'Vi politički ste kukavice! Neće se nitko od vas ubiti, a ako se Samac i ubije, samo jedan gad manje na svijetu'« (isto, str. 75).

Tomo Dumančić, Nikov i Nevenke rođ. Kuma, rođen 21. prosinca 1941. u Osmanlijama kod Kupresa, s prebivalištem u Zagrebu, osuđen 7. travnja 1976. od Okružnog suda Zagreb što je »bio član ustaške terorističke organizacije u SR Njemačkoj i radio na organiziranju u domovini, čiji je cilj bio stvaranje samostalne hrvatske države« (isto, str. 45). »Umro je u bolnici 28. kolovoza 1981. U časopisu 'Politički zatvorenik', godina I, br. 6, iz 8. mjeseca 1990, na str. 25. optužuje se tadašnji upravnik Miloš Buđanovac što nije htio pružiti pomoć osuđeniku Dumančiću, koji je zbog toga umro« (isto, str. 45).

Zašto nema Trga lepoglavskih mučenika

Na sramotu hrvatskoga naroda diljem slobodne Hrvatske još i danas mnoštvo najljepših trgova, ulica i aleja nose imena Josipa Broza Tita i njegovih suradnika. I dokle god njihovi biološki potomci i ideološki sljedbenici budu vladali Hrvatskom, ne treba se zanositi iluzijom da će se netko, možda, sjetiti lepoglavskih mučenika iz Srijema i Baranje, Slavonije i Podravine, Medimurja i Zagorja, Gorskoga kotara, Like i Banovine, Istre i Primorja, Zagore, Dalmacije i dubrovačkoga kraja, ali i iz Bosne i Hercegovine, Boke kotorske, Bačke, čak i Mađarske, koji su dali živote sanjajući (teško je reći da li ovakvu i sadašnju?) hrvatsku državu, i njima u spomen imenovati npr. Trg lepoglavskih mučenika, Aleju Titovih žrtava, Ulicu stradalnika komunizma ili slično. No, za razliku od sadašnjih hrvatskih moćnika, koji ih uporno i na sve načine nastoje izbrisati iz kolektivne memorije, oni sigurno mirno počivaju, zadovoljni što im je život, usprkos batinama, poniženju, psokama, gladi, osamljenosti, torturama, bijedi i oskudici, bez obitelji, najmilijih i rod-noga ognjišta, bio ispunjen smislom i ostvarenim ciljem: samostalnom Hrvatskom. Stoga ih hrvatski narod, ako imalo drži do svojega imena i predaka, ne smije i neće zaboraviti.

Zbog spomenute krajevne raznolikosti, koja je najbolji dokaz čvrstoga hrvatskog zajedništva, spominjemo se nekih od njih: **Ivan Sraka**, Tomin (izvanbračni) rođen u Podbrestu kod Preloga s prebivalištem u Brezovcu, osuđen je od Okružnog suda u Bjelovaru 7. srpnja 1949. jer je »znao za postojanje organizacije HAP (Hrvatski antikomunistički pokret), a nije ga prijavio vlastima« (isto, str. 77). Preminuo je u pulskoj bolnici 1. siječnja 1950. od čira na želucu.

NASTAVLJA SE

Ivanko Vlašićak i »Vedre hrvatske duše«

Dr. Vladimir Lončarević

Mеду kulturno zauzetim svećenicima između dvaju svjetskih ratova na poseban se način istaknuo uredničkim, leksi-kografskim i spisateljskim radom Ivanko Janko Vlašićak.

Rođen je u Virju 6. prosinca 1879. Nakon studija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu zaređen je za svećenika 1902, službujući potom u Zagorskim Selima, Bisagu, Miholcu kraj Križevaca, Kapeli i Voćinu, Bučici u Pokupskom, Čagliću, Buku i Požeškom Brestovcu. Dio iskustava iz svojih kapelanskih dana opisao je u nizu crtica »Po kršu i grezu«. Veoma se zauzimao za obnovu vjerskoga života, osobito u zapadnoj Slavoniji, pa je već tada predlagao da Požega bude biskupsko sjedište. O svemu tome pisao je u »Katoličkom listu«, naročito u članku znakovita naslova »Kip domovine vu početku leta 1921«. Osjećajući gubitak utjecaja svećenstva u javnim i kulturnim ustanovama te »otuđenje« naroda od svećenstva, ujedno svjestan velikoga Radićeva utjecaja na selu, koji je pod krinkom »antiklerikalizma« često bio i proturkven, ponajviše pod optužbom da Crkva služi tuđinskoj vlasti, Vlašićak je tražio zauzetiji politički i kulturni angažman svećenika, predloživši uz ostalo da se pedesetak mladih svećenika učlane u HSS kao bi se vjerski jače utjecalo na seljaštvo. Čini se da je to bio uzrok njegovej tragičnoj smrti, o kojoj je pobliže pisao dr. Stjepan Kožul. Vlašićak je ubijen 13. lipnja 1935. u Požeškom Brestovcu. Ubojstvo je, čini se, bilo nadahnuto političkim motivom od tamošnjih četnički nastrojnih osoba jer je Vlašićak netom prije, na tzv. petomajskim izborima iste godine, agitirao za HSS.

Pisati je počeo još u gimnazijskim danima te objavljivati u crkvenim i književnim časopisima. Objavio je knjige »Miholjanci (Zde-lja), povijesne crtice« (1923) te »Povijest Trapističkog manastira Marije Zvijezde kod Banja Luke« (1924). Marljivo je bilježio razne događaje i zapažanja u župne kronike te, uz ostalo, izrazio veliko oduševljenje kada je Alojzije Stepinac izabran nadbiskupom koadjutorom. Pisao je povijesne prikaze, životopise svećenika, pripovijesti i crtice, često autobiografskog karaktera, te putopise (»Među Bunjevcima«, »Pisamca iz Italije«), a izrazito su uspjeli njegove lirski portreti krajobrazu. Veoma se zanimao za narodno folklorno i jezično blago, osobito za (i)jekavicu u Hrvata. »Hoće li uvidjeti naši filolozi da je u Hrvatskoj bilo katolika jekavaca i prije dolaska Srba?«, pitao se i dokazivao samoniklost i egzistenciju katolika (i)jekavaca u Slavoniji i prije kraja 17. stoljeća, odnosno istjerivanja Turaka i naseljavanja kršćanskoga življa. Kao plod bavljenja jezičnim pitanjima sastavio je i manjim dijelom objavio »Jezični plijevor«, koji sadrži deset tisuća riječi, no koji međutim nije uspio tiskati kao knjigu. Predlagao je i nove riječi - npr. osobito za imenito, izvadak umjesto izvod, rebrenice za kapci, mimohod za marš, putovnica za

pasoš i putnicu i dr. Jednako tako, tražio je moderniji prijevod nekih crkvenih knjiga.

Najveća je njegova zasluga kao kulturnoga radnika osnutak jedinstvenog »almanaha hrvatskih katoličkih svećenika« »Vedre hrvatske duše«, prvotno zamišljen kao »Hrvatski Sion«. Vodio se mišlju da svjetovnjacima pokaže »kako hrvatski svećenici nijesu neke mrke, tajnene sfinge, nego su to dobra narodna čeljad, iz koje odsijeva, to u prošlosti, to u sadašnjosti plemenita, vedra hrvatska duša«. Prvi svezak izašao je 1922. u Virju, a knjige 2 (1923), 3-4 (1924-1925) i 5 (1926) izišle su pod naslovom »Hrvatska duša«. Nakon »Našeg kola« (1912, 1914) i »Zrna« (1919), »Vedre

Pozitivna energija, emocionalni naboj s kojim je pristupao raznoraznim problemima, sustavnost, kritičnost, organizacijske sposobnosti okupljanja oko zajedničke ideje, a naposljetku i literarni dar - bitna su Vlašićakova svojstva

hrvatske duše« bile su nov pothvat okupljanja recentnog katoličkog književnog stvaralaštva. Posebnost je dakle almanaha bila u tome što je okupljao same pisce svećenike. Pjesničkim prilozima sudjelovali su Fran Binički, Stanko Petrov, Andro Vid Mihičić, Vojislav Mioč, Milan Pavelić, Joso Benac, Izidor Poljak, Branko Škarića, Gavro Kostelnik, Bono Zec, Baltazar Vijolić, Ivan Ev. Šarić

i dr. Među pripovjedačima i novelistima nalazimo Marka Vežića, Iliju Gavrića, Miju Lamota, Nedjeljka Subotića, Lovru Katića, Spiridona Petranovića, Frana Biničkoga, Blaška Raića i druge. Uz to, almanasi sadrže članke iz kulturne i crkvene povijesti te životopise svećenika. Pjesnički prilozivi većinom su na tragu romantističke i klasicističke poetike, ali ima i modernističkih prinosa (I. Poljak) te ekspresionističkih (B. Vijolić, A. V. Mihičić, N. Subotić). U proznim prilozima novelističko-crtičkog tipa prevladava, izuzevši B. Vijolića i N. Subotića, idealistički realizam (F. Binički, M. Vežić, L. Katić). Almanah se nakon pet godišta nažalost ugasio zbog nedostatka novca, a njegov nastavak pod naslovom »Genius patriae« Vlašićak nije dospio izdati.

»Pozitivna energija, emocionalni naboj s kojim je pristupao raznoraznim problemima, sustavnost, kritičnost, organizacijske sposobnosti okupljanja oko zajedničke ideje, a naposljetku i literarni dar koji se ne može previdjeti« - tako ga je okarakterizirao Ilija Pejić. Nedvojbena, svojim predanim svećeničkim radom i književno-jezičnim djelovanjem ostavio je Vlašićak trajan trag u našoj crkvenoj i kulturnoj povijesti. ■

Najveći zločin - »stvaranje samostalne države Hrvatske«!

Zapanjujuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Listajući kartone, matične listove i knjige preminulih lepoglavskih zatvorenika, dr. Augustin Franić je pronašao podatke o sljedećim hrvatskim rodoljubima iz svih hrvatskih krajeva od Splita preko Jastrebarskog do Županje:

Jure Mamić, od oca Luke i majke Ive rođ. Jukić, rođen je 5. svibnja 1919. u Bračeviću, Split, osuđen je od Vojnog suda XXXIV. udarne divizije 7. prosinca 1945. jer je »bio član organizacije uperene protiv državnog poretka« (isto, str. 58). Umro je u kaznionici 24. veljače 1948. »od paralize«.

Stjepan Lugarec rođen je 30. srpnja 1938. u obitelji Mije i Kate rođ. Mikulić u Donjoj Kupčini kod Jastrebarskoga, sa stalnim boravkom u Zagrebu, osuđen je od Okružnog suda Zagreb 7. travnja 1976. optužen za »razbijanje SFRJ i stvaranje samostalne države Hrvatske« (isto, str. 57). Umro je 13. rujna 1979. u KPD-u »Bolnica« u Zagrebu, u Šimunskoj ulici.

Ilija Jovanić, od oca Marka i majke Josipe rođ. Polak, rođen je 19. srpnja 1923. u Rajevu Selu kod Županje, osuđen od Okružnog suda Slavonski Brod 21. veljače 1946. zbog »neprijateljske propagande«, a umro je u lepoglavskoj zatvorskoj bolnici 20. prosinca 1948. od »tuberkuloze pluća« (isto, str. 51).

Od Štrigove preko Kukujevaca do Ista

Antun Kovačić, od oca Stjepana i majke Doroteje rođ. Golob, rođen 27. srpnja 1891. u Štrigovi kod Čakovca, osuđen od Divizijskog vojnog suda u Bjelovaru nepoznatog datuma g. 1947. »zbog članstva u organizaciji sa fašističkim djelovanjem i nasilnim obaranjem državnog uređenja« (isto, str. 55). Umro je »od unutarnjeg i potkožnog krvarenja« 18. srpnja 1948.

Marko Marošević, Ilije i Ruže Pećarski, rođen je 1910. u Kukujevima kod Šida, osuđen je 20. veljače 1948. od Okružnog suda u Slavonskom Brodu kao »aktivni odmetnik«. Umro je u kaznioničkoj bolnici 31. kolovoza 1949. (isto, str. 59).

Antun Knežević, Adama i Klare rođ. Đurković, rođen 6. siječnja 1902. u Zadubravlju kod Slavonskog Broda s prebivalištem u Starom Topolju, osuđen 26. listopada 1948. od Okružnog suda Slavonski Brod »jer je širio lažnu neprijateljsku propagandu« (isto, str. 52). Umro je u KPD-u Lepoglava 28. veljače 1948.

Srećko Babajko, sin Dinka i Dinke rođ. Smilčić, rođen je 31. ožujka 1920. u Istu na istoimenom otoku, osuđen je od Okružnog suda Zadar 7. listopada 1946. što je »potrgao sliku maršala Tita«. Prema izvješću bolnice KPD-a Lepoglava, »umro je u domskoj bolnici 8. ožujka 1949. u 2 sata od duševne bolesti« (isto, str. 36).

Frane Tente, Nikole i Darinke rođ. Čulić, rođen je 2. travnja 1928. u Splitu, osuđen od Okružnog suda Split 27. svibnja 1947. »presuda je postala pravomoćna odlukom Vrhovnog suda NRH od 5. srpnja 1947. na tri godine lišenja slobode s prisilnim radom zbog sastanka, umnožavanja

● Frane Tente (1928 - 1948)

letaka i vrbovanja članova za organizaciju HOP (Hrvatski oslobodilački pokret, op. T. V.). Prema izvješću bolnice KPD-a Lepoglava umro je 8. studenoga 1948. u 16 sati od »vodene upale porebrice i tuberkulozne upale mozgovnih opna« (isto, str. 80).

»Potrgao je sliku maršala Tita«

Milan Biljan, od Adama i Marije rođ. Relić, rođen je 3. srpnja 1908. u Bjelovaru, nastanjen u Kapeli kod Bjelovara, osuđen od Kotarskog suda Bjelovar nepoznatog datuma g. 1953. »što je vrijeđao Tita«. Prema izvješću zatvorske bolnice, preminuo je 13. lipnja 1953. »od otvorene tuberkuloze pluća« (isto, str. 38).

Fabijan Birtić, Ivana i Ivke rođ. Novaković, rođen 2. siječnja 1885. u Gorjanima kod Đakova, osuđen 14. studenoga 1949. od Kotarskog suda u Đakovu zbog »ometanja pravilnog otkupa stoke«. Na zatvoreničkom kartonu je upisano: »Samoubojstvo vješanjem - brisan 18. prosinca 1950« (isto, str. 38).

Mičo Brozović, Mijin i Ane rođ. Drvodelić, rođen 14. travnja 1929. u Dugoj Resi kod Karlovca, osuđen 8. svibnja 1946. od Okružnog suda Karlovac »jer je organizirao fašističku (!) grupu«. Prema izvješću zatvorske bolnice, »umro je 13. kolovoza 1947. od trovanja metilnim alkoholom« (str. 41).

Božo Buzov, od oca Petra i majke Anice rođ. Stanković, rođen 29. kolovoza 1920. u Mirlović Polju kod Drniša, osuđen od Okružnog suda Šibenik »zbog pomaganja odmetnika« (isto, str. 41), preminuo je 25. ožujka 1949.

Zvonimir Podnar, od oca Tome i majke Anke rođ. Baček, rođen 5. studenoga 1922. u Brodskome Vinogorju, osuđen je od Okružnog suda u Zagrebu 25. lipnja 1950. zbog »obaranja postojećeg uređenja FNRJ«. Na njegovu je osuđeničkom kartonu zapisano: »Umro 8. kolovoza 1958«, samoubojstvo vješanjem.

Mile Rubčić, Nikole i Ane rođ. Gajer, rođen je 13. listopada 1901. u Udbini i osuđen od Divizijskog vojnog suda Osijek nepoznatog datuma g. 1946. jer je, između ostalog, »širio neprijateljsku propagandu« (isto, str. 73). Prema izvješću kaznioničke bolnice »umro je u domu 6. kolovoza 1946. od suhe upale porebrice i tuberkulozne upale mozga« (isto, str. 74).

Marko Crljan, iz obitelji Petra i Pere rođ. Šipić, rođen je 10. travnja

1928. u Rudi kod Sinja, osuđen je 10. prosinca 1949. od Vojnog suda u Splitu »što je napustio vojnu jedinicu« (isto, str. 42). Umro je u kaznionici 13. siječnja 1952.

Drago Medaković, Ilije i Elizabete Gros, rođen je 5. travnja u Vinkovcima, osuđen je od Vojnog suda II. Jugoslavenske armije 7. prosinca 1945. što je »kao borac JA govorio protiv postojećeg državnog uređenja i vrijeđao maršala Tita« (isto, str. 61). Prema podacima iz bolnice KPD-a Lepoglava, umro je 7. lipnja 1949.

Jakov Krizmanov, od oca Jakova i majke Kate rođ. Kozar, rođen je 17. srpnja 1928. u Bokanjcu (Zadar), osuđen je od Okružnog suda Split nepoznatog datuma g. 1950. »zbog pripadnosti ilegalnoj organizaciji« (isto, str. 56). Preminuo je u zagrebačkoj bolnici »Dr. Josip Kajfeš« 4. listopada 1952.

Mijo Vrtarić, Josipa i Margarette rođ. Poljanec, rođen 14. kolovoza 1898. u Ivanju kod Koprivnice s prebivalištem u Goli, osuđen je 12. kolovoza 1948. od Vrhovnog suda u Bjelovaru na doživotno lišenje slobode s prisilnim radom što je »pomagao ratne zločince koji su se prebacivali iz Austrije u našu zemlju (skupina Kavrana i drugova)« (isto, str. 83). Prema knjizi osuđenika i matičnom listu, umro je u bolnici »Dr. Josip Kajfeš« u Zagrebu 12. siječnja 1953.

Česi, Mađari, Nijemci, Slovenci, Talijani...

Vrijedni su i podaci o preminulim zatočenicima, pripadnicima nacionalnih manjina i stranaca:

Čeh: **Alojz Macura**, Vencelov, rođ. 1900, Kukujevac, Pakrac (isto, str. 90);

Mađari: **Oskar Jajzl**, Matijin, rođ. 11. ožujka 1880, Novi Sad, **Dragutin Moho**, Ivanov, rođ. 8. prosinca 1905, Marijanci, Donji Miholjac, **Đula Pisar**, Stjepanov, rođ. 7. siječnja 1909, Saslovo, Osijek, **Stjepan Thiel**, Jakovov, rođ. 13. studenoga 1892, Šelje (najvjerojatnije je riječ o selu Sellye u južnoj Mađarskoj u županiji Baranja, u kojoj još i danas živi vrlo aktivna hrvatska manjina, op. T. V.);

Nijemci: **Jakob Getl**, Hinkov, rođ. 10. kolovoza 1888, Srijemska Mitrovića, **Franjo Hofman**, Eduarda, rođ. 12. ožujka 1908, Voćin, Slatina, **Verner Losner**, Maksa, rođ. 10. ožujka 1908, Njemačka, zarobljenik - časnik, **Josip Štrajgler**, Vencelov, rođ. 27. svibnja 1908, Dubrovac, Pakrac, **Antun Endres**, rođ. 20. srpnja 1876, Jagodnjak, Kneževi Vinogradi, internirac, **Lorenc Fišer**, Lorenzov, rođ. 10. srpnja 1903. u Karancu, internirac;

Slovaci: **Ignac Šaljiga**, Andrijin, rođ. 15. siječnja 1894, Velika Lipnica, Slovačka;

Slovenci: **Ivan Barbiš**, Josipov, rođ. 7. siječnja 1923. u Premu, Ilirska Bistrica, **Aleksandar Poj**, Đurin, rođ. 1893, Tenja, Osijek, **Ivan Strašek**, Martinov, Vrpolje, Đakovo;

Talijani: **Pietro Filippi**, Marijin, rođ. 21. veljače 1892, Vižinada, Poreč (Petar Filipić - potalijančeni Hrvat), **Boris Šokota**, Antunov, rođ. 3. srpnja 1913, Sali, Dugi otok (potalijančeni Hrvat)... Prema opisu Slavka Radičevića u knjizi: »Robijaševi zapisi«, na str. 222 i 223, Šokota je ubijen i mrtav odnesen u čeliju, a proglasili su da se objesio;

Ukrajinci: **Konstantin Volinski**, Kostantinov, rođ. 1888, SSSR.

NASTAVLJA SE

Mijo Stuparić - seljak književnik

Dr. Vladimir Lončarević

Nakon Prvoga svjetskog rata u hrvatskoj se književnosti pojavilo nekoliko literarno nadarenih seljaka književnika. Uz Mihovila Pavleka Miškinu, poznata i zbog tragične sudbine u logoru Stara Gradiška tijekom rata, među poznatijima bijahu Mara Matočec te moslavački književnik Mijo Stuparić i hercegovački pjesnik Nikola Kordić.

Pjesnik i pripovjedač Mijo Stuparić rođen je u Vidrenjaku 28. rujna 1881. Nakon pučke škole, jedina u roditelja, ostaje živjeti na selu. U mladosti je bio pravaške usmjerbe - u petnaestoj godini objavio je prvu pjesmu, posvećenu Starčeviću, a nakon toga javlja se u pravaškoj periodici. Sudjelovao je u Prvom svjetskom ratu kao austrougarski vojnik, a nakon rata, vremenom misliju da »hrvatstvo bez čovječnosti nije podpuno«, pridružuje se Radiću i biva biran za narodnoga zastupnika 1923, 1927. i 1935. Godine 1925. postaje predsjednik Seljačke sloge. Nakon Drugoga svjetskog rata prisiljen je povući se iz javnog života. Umro je u Vidrenjaku 12. prosinca 1956.

Stuparić je bio, kako ga je okarakterizirao književnik Ivo Balentović, »pravi seljak intelektualac«. Nije pisao samo po talentu i instinktu, nego je zastupao jasan književni nazor: književnik ima biti prije svega »pobornik istine i pravice«, a treba da piše »kao da razgovara s Bogom, s prirodom i sa svojim narodom«, čuvajući »dušu od kojekakvih tamnih i stranih utjecaja«. Tim načelima vođen intonirao je i pjesništvo i prozni rad.

Priroda i »tiha ugodna samoća«, sam će napisati, potiču u njemu pjesničku misao. Godine 1910. objavio je zbirku »Pjesme«, a za podmićenje troškova tiska prodao je svoje najveće blago - volove. Predgovor mu je napisao Milan Ogrizović. Godine 1923. objavio je poemu o Matiji Gupcu, a 1927. tiska »Izabrane pjesme«. Pjesme je pisao na kajkavskom i štokavskom narječju. Dakako, jednostavan je to pjev, izraz iskrene hrvatske pučke, Bogu otvorene duše. Stvarnost seljačkoga života prenesena je u pjesmu. Vjera u Boga i s time povezani motivi prisutni su kroza gotovo cjelokupan opus, većinom narativna karaktera. U pjesmama pevačnog ili socijalnog značaja uvijek je utkana misao o Bogu kao izvoru utjehe, istine i pravde. Iako na momente pastoralna ugođaja, njegove pjesme uvijek izražavaju tvrdnu stvarnost seljačkoga živo-

ta, ali i nepokolebivu nadu u bolje dane.

Stuparić je kao pripovjedač prije svega novelist. Uz brojne novele rasute po tadašnjoj periodici, objavio je zbirku kraće proze »Ispod Garličke planine: pripovijesti iz Moslavine« te 1940. pripovijest »Pismenost«. Uvaženi kritičar dr. Ljubomir Maraković ustvrdio je da se njima Stuparić pokazao vještim i zanimljivim pripovjedačem, »s izvršnom ocrtanim tipovima i neprisljano vjernim dijalozima«. »Nema dosada u hrvatskoj književnosti ovako neposredno iznesenih slika iz seljačkoga života.« Svoj pripovjedački dar očitovao je Stuparić i u jedinom tiskanom romanu »Joco Udmanić« (1937), priči o hrvatskom seljaku hajduku, kojega ljuta nevolja tjera na razbojništvo, ali koji u srcu teži za smirenjem i poštenim životom i spreman je za to podnijeti kaznene posljedice. Taj roman s poantom moralnoga obračuna uspješno je svojedobno postavio na scenu poznati dramatičar i dramaturg Kalman Mesarić. Osim toga, Stuparić je zasnovao, ali zbog Drugoga svjetskog rata i poratnih neprilika nije objavio roman »Kravar Mika«.

Maraković u svom tekstu iz godine 1940. ističe moralnu superiornost kojom Stuparić iznosi teškoće seljačkoga života, nikad s ogorčenjem i očajem, već uvijek s nadom i vjerom u Božju pravdu, koja ispravlja naše iskrivljene putove. »Ova divna mirnoća i vedrina kojom Stuparić promatra teške opreke i zapreke života, najbolje pokazuje njegov značaj.« A slično ga u našim danima crta i književnik Dražen Kovačević: »Skromnost i neposrednost su osobine koje su ga resile. Instančanim osjećajem za pravdu, nedodirljivošću u zlobnim objedama, mjerom u tragičnim i teškim trenucima, vedrom vjerom u život i Boga, cjelokupnim djelom, riječju i životom izrastao je u simbol borbe za novi i bolji život.«

Neka ilustracija njegova književnoga stvaranja bude pjesma »Zdravo, Marijo«, objavljena u »Danici« 1938.

»Vu ranu zorju, dok selo još spi, / Čez pole i dole zvono zvoni, / Kak da su angeli zapopevali - / I selo na posel buditi stali... / I mi ustajemo... Još zvezda trepće / Saki se križa... molitvu šepće: / Da nam vu duši mir Božji bude, / Blagoslov molimu za naše trude, / Da bi nam rodilo i trsje i pole, / Da bi nam bilo i lepše i bole...«

Mi muži smu v jutro kosili travu, / Žene su okapale kukuruzu plavu, / A sunce žari i travu pari - trava se suši, / Detela divja, slak i lasača na suncu diši. / Na jasenu slaviček pesmu čvrgoli, / Družina ga sluša... niš ga briga ni. / Kukuruz se smeje - lepo se drži - / Z drača smo ju zvadili - pak se veseli, / A kad sunce k šume na zapad se skliže - / V sinokoše se z senom kup do kupa niče...«

U dom se vraćamu... A zvono pak zvoni, / Zvuk zvona nam duše i srcu godi, / I kape se dokrivaju, a oči počivaju - / Na zvezde večerne - ka v zraku blešči. / Molitve dah romina i z Bogom se spominja, / I trud se zaboravlja... Čovek se pomladi... / I molimu: Te noći - ti počinki kratki - / Naj bi nam bili mirni i slatki, / Naj bi se v jutro - si - veliki i mali - / Zdravi i živi na noge stali...« ■

LEPOGLAVSKA KAZNIONICA U DOBA JUGOSLAVENSKOG KOMUNIZMA (6)

Metalni okovi majora »Pintera«

Zapanjujuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— U široj je javnosti uvriježeno mišljenje da je lepoglavska kaznionica bila namijenjena isključivo za muškarce, no u njoj su, nažalost, uzničke dane provodile i osuđenice. Stoga su posebno vrijedni podaci do kojih je došao dr. Augustin Franić u poglavlju »Tragičan bijeg dviju velikih skupina« (isto, str. 101-132) u kojemu se između ostalih spominju odbjegle zatočenice, koje su kasnije bile hićene i pogubljene:

»**Ivka Kristović**, Petrova i Anke r. Nadramija, r. 16. listopada 1920. u Dubrovniku, domaćica« (isto, str. 120). Osuđena je na 5 godina zatvora 7. studenog 1945. jer je »kao pripadnica jedne ilegalne terorističke grupe u Dubrovniku i okolici, koja je radila i djelovala protiv učvršćenja i postojanja federalne Hrvatske, a time i federalne Jugoslavije (sva su isticanja u citatima moja, T. V.)« (isto). Kaznu je izdržavala u KPD-u Lepoglava odakle je pobjegla. »Jedan mjesec nakon bijega postoji dopis Udbe o tome da se nadzire kuću, jer postoji mogućnost da se ona krije negdje u Dubrovniku. Za to vrijeme, ona je u Donjem Miholjcu, dok nije uhićena i vjerojatno likvidirana. Poslije toga se za nju nije ništa čulo« (isto, str. 221).

»**Marija Crljenko**, Šime i Milke r. Oštrić, r. 11. ožujka 1917. u Obrovcu, službenica općinskog suda. Uhićena je u Gospiću u studenom 1944. gdje je bila u zatvoru do ožujka godine 1945. kada je odvedena na Vojni sud za oblast Dalmacije« (isto, str. 117). Tamo je osuđena na 6 godina prisilnog rada »jer je bila u službi neprijatelja kao sekretarica ustaškog načelnika općine« (isto). Iz splitskoga zatvora »Firule« dopremljena je na izdržavanje kazne u Lepoglavu 1. studenoga 1945. »Pobjegla je 5. studenoga 1945. g. U tom bijegu dospjela je do Donjeg Miholjca (v. prilog 42) s Ivkom Kristović i Ivkom Modrić gdje je s njima uhićena. Tu joj se gubi trag« (isto).

»**Ivka Modrić**, Josipova i Milke r. Gvardiol, r. 29. kolovoza 1921. u Obrovcu, službenica Gradske štedionice« (isto, str. 122). Vojni sud za oblast Dalmacije osudio ju je 18. lipnja 1945. na tri godine zatvora s prisilnim radom »zbog suradnje s okupatorom«. Iz lepoglavske kaznionice pobjegla je sa skupnim osuđenika 5. studenog 1945. dospjevši s Ivkom Kristović i Marijom Crljenko do Donjeg Miholjca. Uhićena je u restauraciji željezničkog kolodvora u Zagrebu zahvaljujući stanovitu Đuri Sudaru, koji ju je u društvu partizanskog poručnika prepoznao. »Ona je u međuvremenu pokušala ponovno pobjeći, ali je bila uhićena od Ozne za Hrvatsku, Saobraćajni odsjek, koja ju je predala Javnom tužiocu NRH 2. svibnja 1946. Javno tužilaštvo svojim rješenjem broj O.136/II-46 od 10.05. otvorilo je nad njom istragu 'zbog veza i suradnje s križarsko-terorističkim bandama'... Tu joj se gubi svaki trag, kao i kolegicama Ivki Kristović i Mariji Crljenko, koje su

● Ivka Kristović

ostale nakon uhićenja u Donjem Miholjcu« (isto, str. 123).

»Djelovala je protiv federalne Jugoslavije«

Za razliku od spomenutih osuđenica za koje se kasnije »ništa nije čulo« ili im se »gubi svaki trag«, neke su uspješni dočekati izlazak iz pakla komunističkih zatvora:

»**Mara Komesar**, Paška i Ane r. Tabula, r. 12. ožujka 1920. u Vačanima, Šibenik, domaćica, nepismena. Osuđena od Vojnog suda u Šibeniku (na temelju Uredbe o vojnim sudovima čl. 13) na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom od 5 godina. Kaznu počela izdržavati 31. listopada 1944. Iz KPD-a Lepoglava pobjegla je 5. studenoga 1945. i došla do Zagreba, a odatle u svoje rodno mjesto.

»**U razdoblju strahovlade Josipa Špiranca u Lepoglavi, koja je trajala preko osam godina, događali su se mnogi nemili događaji i brojna mučenja i ubojstva osuđenika. Nema sumnje da je to najnemilosrdniji, najbahatiji i najokrutniji čovjek koji je ikada upravljao kaznionicom Lepoglava.**«

Javila se vlastima. Od Ozne Šibenik putem Ozne za Hrvatsku otpremljena u KPD Lepoglava i dalje u KPD Slavonska Požega, gdje je nastavila izdržavati kaznu. Puštena je kući 20. veljače 1948« (isto, str. 120).

»**Sofija Plančić**, Josipova i Lucije r. Grbić, r. 13. lipnja 1921. u Starome Gradnu na otoku Hvaru, studentica filozofije, neudana, nastanjena u Dubrovniku« (isto, str. 124). »Bila je osuđena od Vojnoga suda za oblast Dalmacije 18. lipnja 1945. na šest godina teškog prisilnog rada »kao pripadnica jedne ilegalne terorističke grupe u Dubrovniku i okolici, koja je djelovala protiv učvršćenja i postojanja federalne Hrvatske, a time i federalne Jugoslavije« (isto, str. 124). Kaznu je počela izdržavati u KPD-u Lepoglava, odakle je s ostalima pobjegla 5. studenoga 1945. i došla u Zagreb, gdje se javila Ozni za grad Zagreb. »Dne 15. studenog 1945. opraćena je u KPD Lepoglava, a već studenoga 1945. za KPD Stara Gradiška. Iz Stare Gradiške odvedena je u KPD Slavonska Požega, odakle je 12. lipnja 1946. puštena kući na uvjetni otpust« (isto).

Zločinačka mašta Josipa Špiranca

Iznimna su vrijednost knjige i mukotrpno prikupljeni biografski podaci o zatvorskim upravnicima, zapovjednicima straže i stražarima,

te opisi njihovih zločina. Na vrhu te zločinačke piramide, uz nadređene, u početku Petra Müllera, a nakon njega Josipa Manolića, bio je zatvorski upravitelj **Josip Špiranec**, koji je »rođen 18. travnja 1917. u Bedekovčini, u općini Zlatar. Upravnikom postaje 15. studenog 1945. Kao major (konspirativnog partizanskog nadimka 'Pintar', op. T. V.) KNOJ-a uspostavlja red u logoru, tek formiranome kaznenom zavodu u Lepoglavi, a kasnije KPD-u Lepoglava. Njegova vlast traje do 31. prosinca 1953. Poslije toga postaje narodnim zastupnikom za kotar Ivanec da bi na kraju bio predsjednik Vjerske komisije SRH u Zagrebu. U razdoblju njegove strahovlade u Lepoglavi, koja je trajala više od osam godina, događali su se mnogi nemili događaji i brojna mučenja i ubojstva osuđenika. Nema sumnje da je to najnemilosrdniji, najbahatiji i najokrutniji čovjek koji je ikada upravljao kaznionicom Lepoglava. Postupci su mu bili više zvjerski nego ljudski. Slijepo je izvršavao naredjenja, bolje reći dogovorima sa svojim nadređenima u MUP-u u Zagrebu, u Odjelu za izvršenje kazne... Po zanimanju je bio zanatlija, pa je s mržnjom gledao na svakog školovanog osuđenika, što je ustvari bilo u skladu s postojećom politikom naredbodavaca. Kad su mu iz Zagreba (P. Müller) naložili da iskuje okove, razigrao je bolesnu maštu mučitelja... Za svaki predočen i uglavnom izmišljen prekršaj zločestih i patološki bolesnih podređenih nabijao je ljude okovima i to s užitkom u zimsko doba na gole noge. U dopisivanju s Müllerom žali se da je u jednu samicu nabio više okovanih osuđenika, ali ga tješi da će zato oni imati dosta manje zraka.« (»Tko je bio Josip Špiranec«, str. 27).

»Špiranec je svojom zločinačkom maštom obogatio zahtjev MUP-a za 'pooštrenjem discipline', pa je prema njihovoj želji dao izraditi tri vrste okova: male, srednje i velike. Jedni su bili od noge do noge (oko 12 kg), srednji 25 kg, i oni najveći oko 50 kg. Ovi od 25 i 50 kg imali su osim lanca koji je spajao noge iza svake noge po jednu željeznu kuglu (vidi priloge 5-8)« (»Tko je bio Josip Špiranec«, str. 30).

»Ako bi koji stražar prebio osuđenika ili ga ubio tobože pri bijegu, ali i iz čista mira, odmah je našao formulaciju i opravdanje da ga oslobodi bilo kakve istrage... Držao je često govore preko razglasa i pri tome napadao intelektualce, što je uostalom i bila politika MUP-a (vidi prilog 1).

Dne 5. srpnja 1948. kada su tri očajna osuđenika skočila na bunker i pokušala pobjeći, nastala je pucnjava. Tom prilikom njegovi stražari pucali su na sve osuđenike po dvorištu - na radilištu. Osuđenici iz 'crnog bataljuna' kažu da je za vrijeme te pucnjave Špiranec došao na bunker iznad njih i sam pucao u osuđenike koji su ležali na zemlji. Dopustio je da se osuđenici svuku do gola i da ih se tuče na putu do njihovih ćelija. Isto tako, odredio je kolektivno sve moguće disciplinske kazne osuđenima za mjesec dana, a stražarima dopustio da 24 sata čine što žele s osuđenima po ćelijama. To je bila jeziva noć!...

Ovdje opisani monstrum Špiranec i njegovi naredbodavci nisu osobe vrijedne spomena, ali je ovo izneseno kako bi se što bolje uvidjela sva nakaznost minulog sustava...« (»Tko je bio Josip Špiranec«, str. 28).

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Augustin Dujmušić - pjesnik i začetnik »svete vojske«

Dr. Vladimir Lončarević

O kratku, ali ispunjenu životu vrhbosanskoga svećenika i kapucinskog redovnika, glazbenika i književnika fra Augustina Dragana Dujmušića može se nasreću naći podataka i na internetu, ali je i on, kao i mnogi, ipak još uvelike ostao nepoznat široj javnosti.

Rođen je u Gradačcu 6. listopada 1884. Nakon završene pučke škole u rodnom mjestu, odlazi g. 1895. u isusovačku travničku gimnaziju. Ondje u šesnaestoj godini piše prve pjesme, a nastavlja pisati i tijekom g. 1903. započeta studija bogoslovije u Sarajevu, objavljujući u »Vrhbosni«, »Glasniku Presvetog Srca Isusova«, »Serafinskom perivoju«, »Kalendaru Srca Isusova i Marijina«, »Prosvjeti«, »Hrvatskoj smotri« i »Luči«, gdje se zbližava s vodećim ljudima Hrvatskoga katoličkog pokreta, posebno s Ljubomir Marakovićem, koji će ga poslije kritički pratiti i hrabriti da piše. Za svećenika je zaređen 24. ožujka 1907. Nadbiskup Stadler potom ga je poslao u Regensburg na studij crkvene glazbe. Nakon svršetka studija imenovan je g. 1909. duhovnim pomoćnikom u sarajevskoj katedrali. U to doba za-

rao javnost o aktivnostima apstinentskog pokreta. »Mi smo vojnici koji stupamo u najžešću bitku i ne strašimo se nikakva truda«, piše u prvom broju lista, »nikakve žrtve da uništimo alkoholizam i priveđemo narod k trijeznosti i sretnoj vremenitosti i vječnoj budućnosti.« Osnovao je i uređivao protualkoholnu knjižnicu, u čijem je nizu izdao svoju knjižicu »Što ćemo bez rakije?« te poduzimao razne akcije. »Zdušnim angažiranjem na sprečavanju alkoholom izazvanih poremećaja uspjeli su hrvatski kapucini iz Rijeke stvoriti vrlo djelotvoran i moderan sustav koji je djelovao u skoro cijeloj Hrvatskoj. Metode rada udruge Svete Vojske bile su vrlo djelotvorne« (dr. Duško Wöfl).

»Dujmušićeve pjesme su titraj njegove profinjene duše, iz njih progovara jednostavni narodni jezik, mekan i nježan poput kraja u kojem je ponikao.«

U »Kući dobre štampe« na Rijeci izašla mu je g. 1910. zbirka pjesama »Iskre srca moga«. »One su«, piše Marko Cvitkušić,

»titraj njegove profinjene duše, iz njih progovara jednostavni narodni jezik, mekan i nježan poput kraja u kojem je ponikao.« Dujmušić pjeva prije svega Bogu (»Zato nemoj prezret pjesme moje, / Oče dobri, ljubav Ti ju poje!«), a tek potom o Bogu. Uz veći broj religioznih pjesama raznih motiva, pisao je i refleksivnu, pejzažnu, socijalnu i zavičajno-domoljubnu poeziju. Često evocira djetinjstvo. Osjeća se u njegovim pjesmama »nujnost«, kako je zapisao Ljubomir Maraković. Iako se nije uspio posve riješiti stanovite infantilnosti ili pak patetike, neke pjesme odišu mu iskrenom osjećajnošću (»Ja poznam«, »Notturmo«, »Napast«, »Djetetu«) ili uspjelim himničkom stihovima (»Višnjemu«) do ekstatičnosti (»Pelikan«). Primivši redovništvo, manje piše poeziju, pa je i to razlog što nije posve razvio svoj talent, ali je pjesnik vrijedan spomena kao jedan u nizu mnogih koji su početkom 20. stoljeća gradili suvremeno katoličko pjesništvo u Hrvata.

Osim poezije, objavio je više kraćih životopisa svetaca, nekoliko eseja (npr. »Humanizam i kršćanstvo«, »Buddhizam i Kristova nauka«) i drugih tekstova.

Umro je od tuberkuloze 14. rujna 1916. u varaždinskoj bolnici. Bio je požrtvovan svećenik i samozatajan pjesnik kojemu pjesnička »slava nije bila ni na kraj pameti«. Takva mu je, zaključuje Maraković u nekrologu, bila i poezija: izraz čista srca i siromaštva duha po evanđeoskoj riječi.

Njegove sabrane pjesme tiskane su g. 1993. u izdanju »Mladog teologa«, časopisa studenata Vrhbosanske teologije u Sarajevu. ■

Članovi KPJ natjecali su se u okrutnosti

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige dr. Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— O doista bolesnom sadističkom umu nekadašnjeg upravnika lepoglavske kaznionice Josipa Špiranca govori i slučaj osuđenika **Petra Maroševića** rođenog od oca Mate i Marije rođ. Nikolić 28. prosinca 1912. u Gibarcu kod Šida. Unatoč tome što je nalaz kaznioničke bolnice od 15. ožujka 1952. glasio: »Sadašnje njegovo stanje je otvorena tuberkuloza pluća sa kavernama i jakim krvarenjem iz pluća. Ozdraviti ne može nikada. Isto tako za rad je nesposoban« (Augustin Franić: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik, 2010, str. 59). Budući da je ispunjavao uvjete za uvjetni otpust, Marošević je podnio zamolbu ali je Špiranec cijeli postupak obustavio obrazloženjem: »Mišljenja smo da mu se molbi ne udovolji...« (isto, str. 60). »Dakle, iako je pred sobom imao praktički mrtvaca ili, bolje reći, čovjeka kojemu su dani odbrojeni, on nema ljudske milosti« (isto, str. 60).

»Crni bataljun« za 130 osuđenika

Dr. Franić je uspio doći i do biografskih podataka nekih Špirančevih suradnika: »Raspoređen sam u II. odjel, III. krilo nove zgrade (točno nad samicama). Komandir odjela bio je **Mijo Popović**, Jovanov, rođen 21. listopada 1921. u selu Biskupija, kotar Knin, Srbin. Njegov zamjenik bio je **Drago Romić**, rođen 7. kolovoza 1923. u selu Pristegu, kotar Benkovac, Srbin. Nešto kasnije komandir odjela bio je Romić, a njegov zamjenik **Mijo Kukec**, Stjepanov, rođen 10. studenoga 1926. u selu Gornja Voća, kotar Ivanec, Hrvat« (»Život na odjelu«, str. 18).

»Pomoću domske UDBA-e izmišljala su se psihička mučenja osuđenika i iscrpljivanja pored likvidacija. U tome su se isticali **Mario Senjanović**, rođ. 28. lipnja 1927. u Splitu, **Vinko Sitar**, rođ. 30. ožujka 1927. u Žabniku, kotar Varaždin, koji su došli u veljači 1948, iza njih **Rak i Zuber** i pomoćnik, ustvari njihov šef **Gustav Franjgeš**, te njihovi prethodnici i nasljednici« (»Tko je bio Josip Špiranec«, str. 28).

»Negdje u svibnju 1948. formiran je V. odjel (tzv. 'crni bataljun') u koji su smjestili oko 130 političkih osuđenika koji su bili na udaru. Uglavnom su to bili intelektualci i školovani ljudi. Njima su dodali nekolicinu kriminalaca koji su im služili kao doušnici i provokatori. Takav je bio sobni starješina **Andelko Šipić**. Za komandira odjela stavili su vodnika **Mirka Martina**, rođ. 9. listopada 1921. u selu Gorenci, kotar Vrbovsko, okrug Karlovac, od oca Luke i majke Štefanije, nažalost Hrvata, člana KPJ. Stupio u JNA 1. veljače 1943, a u Narodnu miliciju 10. svibnja 1947. Njegov zamjenik bio je **Branko Kuduz**, Ilije, rođ. 15. siječnja 1930, Srbin, član KPJ, kasnije poslan na radilište autoputa 19. rujna 1949. Martinac je prednjačio po okrutnosti, ali se i Kuduz s njime natjecao. U tom je odjelu postojao užasan re-

žim. U jugoistočnom dijelu velikog kruga, osuđenici iz tog odjela tucali su kamen čekićima i pravili tucanik« (»Disciplinske kazne«, str. 31).

U slučaju preminuloga lepoglavske osuđenika Zvonimira Panića, koji je osuđen u dobi od 15 godina, mučki ubijen a njegova smrt od zatvorskih vlasti lažno prikazana, spomenut je v. d. upravnik **Slavko Vitas** (isto, »Umrli osuđenici prema evidencijama KPD-a Lepoglava«, str. 65).

Udbini planovi likvidacije osuđenika

Nekadašnji upravnik **Miloš Budanovac** također se prema svjedočenju zatvorenika spominje u slučaju samoubojstva **Milivoja Samca** u studenom 1976. kada je na upozorenje o iznimno lošem psihičkom Samčevu stanju hladnokrvno izjavio: »Ako se Samac i ubije, samo jedan gad manje na svijetu!« (isto, str. 75). Njega oni optužuju i za smrt osuđenika **Tome Dumančića** 28. kolovoza 1981. kojom nije dopustio da mu se pruži liječnička pomoć (isto, str. 45).

Ne samo uvjerljivo nego, koliko god bilo i očekivano, pomalo i šokantno djeluju podaci o čestom pogubljenju zatvorenika od stražara lepoglavske kaznionice, koja su od zatvorske uprave bila prešutno odobravana i, očito, poticana. Temeljem zatvorske dokumentacije i svjedočenja preživjelih spominju se imenom i prezimenom počinitelji tih najtežih zločina:

»Kako je već rečeno, brojni pokušaji bijega, bez obzira na uspjeh bjegunaca, dobro su došli UDBA-i koja se vješto ubacuje sa svojim planovima likvidacije osuđenika. Gotovo u svim slučajevima pogibi je osuđenika jasno je da je postojala namjera likvidacije jer su osuđenici nazivani, a ne odbrojavani da bi obavili neki posao. Uspoređujući ondašnje službene zabilježbe sa stvarnim stanjem, koje su potvrdili i opisali mnogi preživjeli osuđenici, moguće je raskrinkati zločince i donekle utvrditi surovost i bestijalnost sustava koji je postojao« (isto, »Likvidacije osuđenika«, str. 138).

»Stražari su ispravno postupili«

Tako je izriječkom utvrđeno da je 8. svibnja 1946. dvojicu osuđenika: **Bogoslava Frajsmana**, rođenog 1917. (točan datum je nepoznat) u Drnju kod Koprivnice, nastanjenog u Zagrebu i osuđenog na šest godina zatvora, kao i **Aleksandra Ognje-**

novića, rođenog 4. kolovoza 1909. u Frankfurtu na Majni u Njemačkoj, također nastanjenog u Zagrebu, osuđenog na tri godine zatvora, ubio »stražar **Slavko Blažetić**, r. 27. studenog 1925, borac XI. čete Narodne obrane, na dužnosti kod KPD Lepoglava (ostalih podataka o njemu nema). Prema izjavi komandira straže, poručnika **Franje Oborovečkog**, 8. svibnja 1946. u 13 sati spomenuti stražar ubio je navedene osuđenike u šumi Ivančici, kamo su išli sakupljati bršljan za kićenje mjesta Lepoglava. On tu navodi da su osuđenici pokušali pobjeći...« (isto, str. 139).

Međutim, poručnikovi su navodi vrlo upitni jer su samo tjedan dana kasnije, 14. svibnja 1946. u sličnoj prigodi, na istome mjestu i s istovjetnim opravdanjem, tj. tijekom skupljanja šiba za metle u šumi Ivančici, pri pokušaju bijega ubijena četiri zatvorenika. Svakako je znakovito da su trojica ubijenih bili politički zatvorenici: »**Zvonimir Dragustin**, od oca Dragutina, rođen 1923. u Križišćima nedaleko od Hreljina i Kraljevice, osuđen na tri godine jer je bio ustaški časnik, **Ivan Stajner**, Stjepanov, r. 31. prosinca 1905. u Privlaci kod Vinokovca, osuđen na 15 godina zbog 'služenja u neprijateljskim formacijama', i **Andelko Trošelj**, Matin, r. 9. studenog 1921. u Tribnju, nedaleko od Starigrada-Paklenice, osuđen na 5 godina jer je 'služio u ustašama'« (isto, str. 139). Stražari koji su ih »potukli«, kako je to doslovce zapisao komandir straže, malo prije spomenuti poručnik Oborovečki, bili su: »**Mate Martinović**, Silvestrov, rođen godine 1923. u selu Starom Topolju, kotar Slavunski Brod, ratar, Hrvat, borac XI. čete, III. bataljuna, IV. brigade, IX. divizije KNOJ-a na dužnosti u KPD-u Lepoglava, i **Čedomir Radičanin**, rođen godine 1925. u Šodolovcima, kotar Vukovar, ratar, neoženjen, Srbin, borac VIII. čete, II. bataljuna, IV. brigade, IX. divizije KNOJ-a na dužnosti u KPD-u Lepoglava« (isto, str. 140).

»Nakon toga Špiranec (upravnik lepoglavske kaznionice, op. T. V.) dopisom br. 2676/1946, od 14. svibnja 1946, javlja MUP-u, Odjelu za izvršenje kazni Zagreb, da su spomenuti osuđenici pokušali bijeg te da su ih stražari ubili i predmnijeva da su stražari na svojoj dužnosti ispravno postupili« (isto, str. 141). To su iskazom potvrdili i ostala trojica osuđenika iz skupine, od kojih je jedan, vrijedi spomenuti, bio osuđen kao knojevac, zapovjednik pogranične 'karaule', drugi zbog dezerterstva iz Jugoslavenske armije, a treći zbog zloporabe službene dužnosti i prodaje državne imovine. Ubijeni su osuđenici pokopani a javni tužilac za okrug Varaždin **Joža Kolar** rješenjem br. I. 1190/46, od 23. svibnja 1946, oslobađa stražare od svake krivnje jer su ispravno postupili!« (isto, str. 141).

NASTAVLJA SE

● Kaznionica u Lepoglavi smještena je u bivšem pavlinskom samostanu

Nikola Kordić - seljak pjesnik kršnoga zavičaja

Vladimir Lončarević

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima imalo je sve do kraja II. svjetskoga rata prvorazrednu ulogu u kulturnom prosvjećivanju našega seljaštva, donekle i radništva. Taj utjecaj nije bio jednosmjern, nego je također značio i poticanje seljaka i radnika na književni rad. Među istaknutim predstavnicima radničke i seljačke književnosti toga razdoblja bijaše Nikola Kordić, »jedini pravi težak među hrvatskim pjesnicima i najveći seljački pjesnik«, kako o njemu piše Žarko Ilić u »Danici« za god. 1998, u prigodi pedesete obljetnice Kordićeve tragične smrti.

Rodio se 16. ožujka 1897. u Grljevićima kod Ljubuškoga. Školovao se u franjevačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu. U trećem razredu objavio je u »Luči« prvu pjesmu, približno dakle kad i Antun Branko Šimić, s kojim je drugovao u školi. Nažalost, morao je zbog rata odustati od školovanja. Mobiliziran, borio se i bio zarobljen na talijanskom bojištu. Budući da su mu oba brata poginula u ratu, on se kao jedina »muška glava« morao vratiti »na zemlju«. Oženio se i zasnovao brojnu obitelj. Unatoč napornu težačkom poslu, nalazio je vremena za čitanje i pisanje. Bio je član HKD-a sv. Jeronima, družio se s franjevcima i svećenstvom pa je uspijeva ono u čemu mnogi seljaci nisu: proširiti kulturne obzore i sudjelovati u književnom životu. Ustrajno piše, objavljujući pod imenom ili pseudonimima u dvadesetak novina, listova i kalendara. Pjesnički se izražava u raznim oblicima i stihovima. Formalno pjeva u različitim pjesničkim strukturama, često u sonetu, a služi se i slobodnim stihom. U narodnom je pak desetercu objavio neke rukoveti pjesama, npr. »Prvi kralj«, napisan u povodu tisućite obljetnice hrvatskoga kraljevstva, ili »Sudbina zulumčara« s temom osmanlijske okupacije. Objavio je i cikluse »Hrvatski mučenici Pavao Radić i Đuro Basariček«, »Čuvari baštine«, posvećen franjevcima, »Ramski mučenici« i dr. Više pjesama posvetio je hrvatskim povijesnim osobama.

Prva zbirka »Ujaci« izašla je 1927, o sedamstotoj obljetnici smrti sv. Franje, god. 1932. izlazi manja zbirka »Otar sirotinje«, posvećena fra Didaku Buntiću, kojemu posvećuje i knjigu »Sa suzom ti pišem život, borče, fra Didače sirotinje oče!« (1938), a 1936. tiska pjesme

»Kroz devedeset godina«, u povodu obljetnice osnutka Hercegovačke franjevačke provincije. God. 1942. fra Radoslav Glavaš Buerov priredio je i napisao pogovor za umjetnički zreli i tematski raznovrsnu zbirku »Zemlja patnje i ponosa«, izišlu u izdanju HKD-a sv. Jeronima.

»Stihovi mu obiluju dramatičnom živošću, komparacijama i antitezama... Jezik je kod Kordića pun zvonkosti, prodahnut svježinom narodnoga izgovora i zasjenjen duhom narodne pjesme«, zapisao je prikazivač njegove poezije u zborniku »Stopama otaca«, koji ujedno primjećuje: »...prvo obilježje njegovih pjesama bila bi religioznost.« Doista, znatan broj pjesama nadahnut je vjerom u Boga, pobožnošću prema Kristu ili Bogorodici, često u kontekstu adventske, božićne, korizmene ili uskrarne motivike. Također piše domoljubne, zavičajne, pejzažne, socijalne, obiteljske, misaone i ugodajne pjesme. S osobitom nježnošću i prisnošću piše o svom selu i obiteljima, djeci i majkama, što mogu pokazati stihovi pjesme »Jutro« iz ciklusa »Selo u danu i noći«: »Brižni anđeo čuvar / Oblazi u svanuće / Seljačke kršćanske kuće: / Daruje duše seljaka siromaha / Darovima Božje ljubavi i straha. // U Gospodinu ustaje cijelo selo. / Na

Unatoč napornu težačkom poslu, nalazio je vremena za čitanje i pisanje. Bio je član HKD-a sv. Jeronima, uspijeva ono u čemu mnogi seljaci nisu: proširiti kulturne obzore i sudjelovati u književnom životu.

ognjištu plamsaju krekovi i pruće. / Iskre se žare. / Dim se diže na pante. / Ukućani klekli pod raspelo, / Preporučuju sve svoje u zagovor / Marije Majke i svetog Ante. / Njihove se duše žare u Kristu / Ko glavne na ognjištu.« Vidimo koliko je religiozna Kordićeva poezija u isti mah socijalna, zavičajna, obiteljska, ugodajna i misaona.

Za života su o njegovu pjesništvu opravdano pohvalno pisali katolički kritičari Josip Andrić, Petar Grgec, Ljubomir Maraković, fra Augustin Augustinović i dr.

Nakon rata, katolički i hrvatski istaknut, nije više mogao objavljivati. Bio je kraće vrijeme u zatvoru. Stradao je nakon prepirke s nekim muslimanom u Vitini, koji ga je potom slijedio i napao, pa je od posljedica ranjavanja umro 5. studenoga 1947. Iako nije bio posve zaboravljen - pišaše o njemu fra Jakov Bublalo, fra Žarko Ilić, Krešimir Šego, fra Andrija Nikić i drugi, a izabrane pjesme tiskao mu je »Kršni zavičaj« 1997. - Nikole Kordića ipak ni do danas nema tamo gdje mu je mjesto: u povijestima hrvatske književnosti, leksikonima i enciklopedijama. No njegove su mu pjesme, u kojima se zrcale patnje, radosti i nade, živa vjera i neugasivi nacionalni i zavičajni ponos hercegovačkih seljaka, spomen trajniji od mjedi.

Završimo ovaj prikaz jednom iz niza izvršnih pjesama »Molitva prije korizmene ispovijedi«:

»Korizma. / Jutros ću se ispovijediti, / Pa hoću, da je moja duša kô papir čista. / Pristupit ću k oltaru. / U bijeloj hostiji primit ću Krista. / Opraštam klevetniku i lihvaru, / Susjedu što je preorao brazde. / Sklapam ruke / I ponizno Te molim, Bože, / Pređesvo to Uskrsnuće / Mir izlij sveti u naše duše i kuće! / Ah, neka se radi Tvoje gorke muke / Svi ljudi slože / I budu braća: siromasi i gazde.« ■

LEPOGLAVSKA KAZNIONICA U DOBA JUGOSLAVENSKOGA KOMUNIZMA (8)

Pucnji iz strojnice po osuđenima iz čista mira

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Nekadašnji javni tužilac za okrug Varaždin **Joža Kolar** čini se da je već unaprijed bio »zadužen« za oslobađanje od bilo kakve krivnje lepoglavskih stražara u slučajevima ubojstva osuđenika. Kao što je spomenuo u prošlom broju, kada je prigodom ubojstva četvorice uznika ustvrdio da su stražari »ispravno postupili«, tako je i rješenjem br. I. 1310/46 od 19. lipnja 1946. oslobodio svake krivnje stražare koji su 11. lipnja 1946. u 19,30 sati pobili šestoricu zatočenika nakon završenog posla na vađenju šljunka iz rječice Bednje, kod skretanja na seoski put prema selu Purdi. Stražari koji su također »ispravno postupili«, kako je to naveo tužilac Kolar, bili su: »**Stevio Krnjajić**, Stan- kov, rođen godine 1925. u Starom Petrovom Selu, kotar N. Gradiška, ratar, neoženjen, od 25. studenog 1943. nalazi se u NOV-u i JA, vojnik VIII. čete, III. bataljuna, IV. brigade, IX. divizije KNOJ-a na dužnosti u KPD-u Lepoglava; **Ivan Erdeš**, Šandora i Ilone rođ. Švertjart- to, rođen u Kukunjevcu, kotar Pakrac, pripadnik XI. čete, III. bataljuna, IX. divizije KNOJ-a u KPD-u Lepoglava, rođen 12. prosinca 1919. radnik, oženjen, dvoje djece, partizanski kurir od godine 1943, po činu vodnik iste jedinice; **Jovo Gavrilović**, rođen 28. prosinca 1927, borac iste jedinice, **Slavko Blažetić**, rođen 27. studenoga 1925, borac iste jedinice...« (isto, str. 144-145).

Osuđenici u ulogama »svjedoka«

Ubijeni su: »**Njegovan Foscati**, Antin, rođen 27. siječnja 1921. u Markarskoj, student prava, nastanjen u Omišuu... **Fikret Kalajdžić**, Muhamedov, rođen 5. srpnja 1923. u Mostaru, trgovački pomoćnik, Hrvat, neoženjen, stalni boravak u Sarajevu... **Stjepan Mužinić**, Franjin, rođen 19. prosinca 1916. u Rijeci, kovač, Hrvat, neoženjen, stalnog boravka u Zagrebu... **Rudolf Markušić**, Durin, rođen 4. veljače 1911. u Zagrebu, trgovački pomoćnik, oženjen, stalnoga boravka u Zagrebu... **Dragutin Vancaš**, Stjepana, rođen 4. rujna 1908. u Zagrebu, zidar, Hrvat, stalnog boravka u Zagrebu i **Franjo Vancaš**, rođen 24. srpnja 1914. u Zagrebu, soboslikar, Hrvat, oženjen, stalni boravak u Zagrebu« (isto, str. 143).

Zanimljiva je i činjenica da je stražar Slavko Blažetić također ubio i maloprije spomenute Fraisma- na i Ognjenovića, te da su dvojica osuđenika, koji su svojim iskazima potvrdili »ispravnost« stražara, isto to učinili i u prijašnjem pogubljenju Zvonimira Dragustina i ostalih. Oni su, očito, dobro odigrali namijenje- ne »uloge« svjedoka: »**Ivan Maček**, Mijin, rođen 27. srpnja 1923. u Strahonincu, Čakovec, Hrvat, mesar, neoženjen, osuđen na jednu godinu lišenja slobode s prisilnim radom, zato što je kao komandir karaule II. pogranične čete V. bataljuna III.

● Zlatko Šintić

brigade IX. divizije KNOJ-a 'pre- šao s još jednim drugom državnu granicu i dopustio prijelaz četirima djevojkama preko granice'... **Boris Pincetić**, Nikolin, rođen 15. veljače 1927. u Zagrebu, brijač, oženjen, bez djece, Hrvat, nastanjen u Zagrebu, osuđen na jednu godinu zbog toga što je dezertirao iz JNA i falsificirao razne isprave« (isto, str. 140).

Osim zatvorske uprave i stražara-ubojica krajnje nečasnu su ulogu u lepoglavskoj kaznionici »odigrali« i neki osuđenici. Oni su u većini slučajeva nakon »svjedočenja« u korist stražara bili pušteni na uvjetni otpust.

Dakle, osim zatvorske uprave i stražara-ubojica krajnje nečasnu su ulogu u lepoglavskoj kaznionici »odigrali« i neki osuđenici. Oni su u većini slučajeva nakon »svjedočenja« u korist stražara bili pušteni na uvjetni otpust (v. isto, str. 146).

Stražari - »ubojice-specijalisti«

U nizu šokantnih činjenica do kojih je došao dr. Franić jesu i ime- na istih stražara koji su sudjelovali u nekoliko slučajeva ubojstava osuđe- nika, i koje s razlogom naziva »ubo- jicama-specijalistima«:

»Dana 18. lipnja 1946. ubijena su dva osuđenika: **Stjepan Sakač**, Antunov, r. 15. prosinca 1915, Čakovec, nastanjen u Čakovcu, završio je 6 razreda gimnazije, učenik I. razreda pedagoškog tečaja, Hrvat. Osuđen je na 20 mjeseci prisilnog rada s liše- njem slobode **zbog neprijateljske propagande**. Kazna mu je istjecala 8. srpnja 1947. **Stjepan Smindero- vac**, Ivanov, r. 24. ožujka 1912, Slunj, nastanjen u Zagrebu, zamjenik šefa tehničke kontrole DASP-a u Splitu, neoženjen, Hrvat. Osuđen na 2 go- dine lišenja slobode s prisilnim ra- dom zbog sabotaže i povrede služ- bene dužnosti.

Navedene osuđenike ubili su 18. lipnja 1946. u 23 sata i 30 minuta stražari, pripadnici VIII. čete III. bataljuna IV. brigade X. divizije KNOJ-a: **Đorđe Todorović**, sin Borislava, r. 1. svib- nja 1922. u selu Uljanik, kotar Daru- var, zemljoradnik, neoženjen, Srbin, borac VIII. čete IV. brigade Narodne odbrane. **Svetozar Vejić**, sin Markov, r. 15. travnja 1923. u selu Nedimcima, kotar, Podravska Slatina, zemljorad- nik, Srbin, neoženjen, na dužnosti

komandira odjela VIII. čete III. ba- taljuna IV. brigade Narodne odbra- ne... Osuđenici su pokopani, a stražari oslobođeni istrage rješenjem Javnog tužilaštva okrug Varaždin, Krivično odjeljenje, broj I. 1341/46 od 26. lip- nja 1946... Đorđe Todorović se već više puta javlja kao ubojica-specijalist (vidi u slučaju **Zvonimira Mečeka**)« (isto, str. 146-147).

»Dne 19. studenog 1946. ujutro u 6 sati i 30 minuta bili su na mrtvoj šet- nji osuđenici I. Odjela nove zgrade. Odjednom je milicionar s bunkera počeo pucati iz strojnice po osuđe- nicama iz čista mira. Tom prilikom ranjeno je pet osuđenika, i to: **Au- gustin Geli**, Ilijin, r. 26. lipnja 1892. u Budrovcu, živi u Đakovu, lugar, oženjen, Hrvat, osuđen na 20 godi- na lišenja slobode s prisilnim radom kao ustaša. Kazna mu istječe 11. srp- nja 1965. **Miško Jarmić**, Josipov, r. 14. travnja 1902. u Orovcu, sa stalnim boravkom u Severinskom Babincu, kotar Bjelovar, lugar, oženjen, otac troje djece, Hrvat, osuđen je na 2 go- dine lišenja slobode s prisilnim ra- dom 'jer je bio u ustaškom pokretu i odmetnuo se od narodne vlasti'. Ka- zna mu istječe 1. lipnja 1947. **Stjepan Kordić**, Petrov, r. 31. srpnja 1900. u Grljevićima, Mostar, živi u Sisku, ne- oženjen, profesor, Hrvat, osuđen na 10 godina lišenja slobode s prisilnim radom 'jer je odgajao mladež u ustaš- kom duhu'. Kazna mu istječe 28. ruj- na 1955. Kasnije mu je kazna snižena

za 2 godine. **Zlatko Šintić**, Nikolin, r. 16. lipnja 1900. u Sopju, kotar Podravska Slatina, nastanjen u Zagre- bu, svršio vojnu akademiju, zrakoplovni pukovnik - pilot, Hrvat, oženjen, otac dvoje djece. Osuđen je na 20 godina lišenja slobode s prisil- nim radom jer je bio ustaša. Kazna mu istječe 26. lipnja 1965. **Ivan Vrbanec**, Markov, r. 8. svibnja 1912. u Apatovcu, Križevci, ratar, oženjen, otac jednog djeteta, Hrvat, osuđen je na 20 godina lišenja slobode s pri- silnim radom jer je bio ustaša. Kazna mu istječe 26. lipnja 1965.

Mučko ubojstvo na »mrtvoj šetnji«

Na nabrojene osuđenike pucao je stražar, milicionar KPD-a Lepo- glava **Milan Žakula**. Prema nalazu liječnika, svih su pet otpremljeni u varaždinsku bolnicu... Od pet ranje- ni **Šintić i Geli umrli su do Varaž- dina**, pa su odmah predani upravi- telju groblja... a Ivan Vrbanec umro je u istoj bolnici 21. studenog 1946. u 7 sati i 30 minuta... Kada **Špiranec** 20. studenog 1946. šalje obavijest o smrti MUP-u, Odjelu za izvršenje kazne, Zagreb Odjelu unutarnjih poslova za grad Zagreb... kaže da su ubijeni: 'uslijed neposlušnosti od- nosno protivstajanja organima na- rodne vlasti'« (isto, str. 147-148).

Puno godina kasnije objavljeno je i svjedočanstvo o tom hladnokrvnom ubojstvu: »Sjećam se i mučke likvida- cije zrakoplovnog pukovnika Šintića. Na jednoj 'mrtvoj šetnji' (razmak iz- među zatvorenika koji se šeću iznosi oko 2 m) navedeni pukovnik bio je peti po redu ispred mene. Milicajac sa stražarskog bunkera bez ikakva po- voda ga je ustrijelio. Zamjenik upra- vnika **Josip Globičnik** ubrzo je dojurio 'na lice mjesta' i odmah naredio da se izvrši smjena straže na bunkeru« (isto, str. 149).

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Štefanija (Štefa) Jurkić - tišinom ovijena legenda

Dr. Vladimir Lončarević

Uz pjesnikinju Eugeniju Šah i svestranu knji- ževnicu Sidu Košutić, bijaše Štefanija (Štefa) Jurkić u vremenu između dvaju svjetskih ratova najpoznatija i najcjenjenija hrvatska književni- ca katoličke usmjerbe.

Rođena je, prema vlastitoj bi- lješci na kartonu »Kola hrvatskih književnika«, kojega je bila čla- nica, na Božić 1895. u Cazinu u obitelji Fialka (naši leksikoni re- dovito navode nadnevak rođenja 26. prosinca). Osnovnu je školu završila u Bijeljini, a učiteljsku školu 1917. u Sarajevu, postavši nastavnica francuskog i njemač- kog jezika, a neko je vrijeme stu- dirala u Grazu. God. 1917. udala se za poznatog slikara Gabrijela Jurkića, koji je često ilustrirao nje- zine knjige i priče, pa su ta izda- nja među likovno najljepšima u to doba. Živjeli su u Sarajevu do 1955., kada se oboje povlače u sa- mostan Goricu kod Livna, gdje je umrla 28. studenoga 1971.

Tijekom dvadesetak godina, od prve priče, legende »Jairova kći« 1923, tiskane u »Hrvatskoj prosvjeti«, do 1945, otkada joj je bilo onemogućeno objavljivati, surađivala je, većinom kraćom umjetničkom prozom, te kriti- kama i prikazima, društveno an- gažiranim i drugim člancima u trideset dva periodička izdanja, kako precizno navodi fra Miro Vrgoč, ukupno s više od sto pede- set tekstova. Izdala je više samo- stalnih djela. U »Knjižnici dobrih romana« HKD sv. Jeronima izlazi joj kraći roman »Čipke« (1929), koji na motivu života sv. Terezije iz Lisieuxa priča o mladoj Desiree koja se odlučuje postati katolička književnica, čime roman odaje autobiografske crte, dok roman »Petnaest tornjeva« (1933. i 1998), povezuje motive bogumilstva, pogovna Židova u Francuskoj i obraćenja. Taj je roman preve- den na češki, kao i roman »Plašt malog križara« (1938). Objavljuje i hagiografske proze »Blažena Imelda Lambertini« (1929) i »Sve- ta Katarina Sienska« (1934), koje su izraz njezine bliskosti s domi- nikanskom duhovnošću i ujedno njezin doprinos obnovi romansi- rane hagiografije u Hrvata (I. Krš- njavi, S. Košutić, V. Deželić ml. i dr.). Napisala je i drame »Jukićev rastanak s Bosnom« (1937), »Bla- ženi Nikola Tavelić« (1943/44), igrokaz »Imelda« (1940), te u »An- delu čuvaru« u nastavcima objavi- la dječje pripovijesti »Dobri duh trokatnice« (1934) i »Župnikov Ili- ja i njegova 'Šeherezada'« (1936). Uz brojne pripovijesti u periodi- ci objavila je u knjizi za mladež »Nevidljiva kraljica« sedam »priča iz bosanske Hrvatske« (1941). Za nju je 1942. dobila državnu na- gradu, a u ponovljenom izdanju tiskana je 1995. Zanimljivo je da je napisala i književnoteorijski čla- nak »Neke smjernice za književni rad« (1937).

Jedna je od njezinih zasluga obnova legende kao književnoga žanra, što je tada bio trend i u eu- ropским književnostima (primje- rice švedska nobelovka Selma Lagerlöf). God. 1927. izdalo je »Kolo hrvatskih književnika« njezinu knjigu »Legende u bojama i druge priče i pripovijetke« - jedanaest

priča nadahnutih biblijskim mo- tivima ili redovništvom. Knjiga je pobudila veliku pozornost, ne samo u katoličkom tisku. »Otmje- nost bez hladnoće, otmjenost bez suhoparnosti - otmjenost spoje- na sa mnogo topline i ljepote«, zaključio je svoju kritiku u »Sa- vremeniku« Mate Ujević, dok je Dušan Žanko u »Franjevačkom vjesniku« ocijenio da ta »knjiga djeluje kao neko malo objavljene zaboravljenih ljepota«.

Česti su motivi njezinih priča i legendi obraćenje i Božje milo- srđe (»Dvije bijele ruže i jedno obraćenje«, »Smrt stare Marije«, »Ozdravljenje«, »Šimunova koš- nica«, »Njegovo' lice«, »Posljed- nja milost«, »Ključevi«, svetosti i mistike (»Bijela rešetka«, »Pu- stinjakova božićna noć«, »Ru- bac Veronikin«) te svećeničkog zvanja, monaštva i redovništva (»Legenda u bojama«, »Zagonet- ni ministrant«, »Posuda s ande- oskim smijehom«, »Mali svetac«, »Noć u Firenci«, »Šarena tkani- na«). Iako se u njezinim proza- ma katkad nailazi na očitu ten- dencioznost, koja zna umanjiti umjetničku uvjerljivost, njezina su djela, kako opravdano zaklju- čuje »Leksikon hrvatskih pisaca« »vješto ispričovijedana i suptil- na, osobito kada autorica ponire u duše ženskih likova«.

Vrijednost književnog djela Štefe Jurkić, kako je napisao nje- zin mentor dr. Ljubomir Mara- ković, »leži dakle naročito u pre- krasnoj i duboko proosjećajnoj izradi detalja, u dahu delikatne i ljupke poezije, kojom obavlja sve likove... i prožima presudne situacije«. »Inspiracija Štefe Jur- kić je bogata i raznolika, njeni su likovi koloristički neobično živi i plastički krepki, njena je psiholo- gija suptilno istančana i uvjerljiva, njezina afirmacija natprirodnoga i dobra u svijetu čovječanski veli- ka i kršćanski duboka«, zaključuje Maraković.

Unatoč neprijepornoj vrsnoći svoga književnog rada, i ona je, poput mnogih, zadugo ostala »ti- šinom ovijena legenda«, kako bi- jaše naslovljen nekrolog u »Glasu Koncila« u povodu njezine smrti. Vjerovati je da će po svojoj knji- ževnoj visini i zaslugama za ob- novu legende i hagiografije u do- maćoj književnosti napokon naći svoje čvrsto mjesto u povijesti no- vije hrvatske književnosti - onoj koju tek treba napisati! ■

LEPOGLAVSKA KAZNIONICA U DOBA JUGOSLAVENSKOGA KOMUNIZMA (9)

Javna pogubljenja
u kaznionici

Zapanjujuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

Tomislav Vuković

— Fizičko zlostavljanje, premlaćivanja i svako drugo sadističko izživljavanje nad osuđenima, što je već spomenuto, bili su svakidašnjica lepoglavske kaznionice, pa ih dr. Franić i ne ističe posebno jer su se oni, naprosto, podrazumijevali. No, potrebno je spomenuti nekoliko primjera zbog poimence navedenih stražara - zvijeri ljudskoga lika:

»**Đuro Atalić**, oficir milicije, zamjenik komandanta straže KPD-a Lepoglava, rođen 19. studenog 1914. u Otočcu, istukao je 14. prosinca 1946. osuđenike koji su tek dovedeni na izdržavanje kazne, pa je jednoga teže ozlijedio (sva su isticanja u citatima moja, T. V.). Upravnik svojim dopisom od MUP-a traži da ga se premjesti, ali ne traži da se provede postupak« (isto, str. 92).

Ubojstva zatočenika u samicama

Spomenuti je zločinac Atalić čini se bio umiješan i u ubojstvo šestorice zatočenika dok je radio u KPD-u Stara Gradiška: »**Đure Dućaka**, Mijinjog, r. 9. lipnja 1909. u Srijemskim Karlovcima, **Josipa Tonkovića**, Stjepanova, r. 17. veljače 1919. u Vukovaru, **Mate Bašića** - studenta, **Miškića**, časnika hrvatske vojske, **Skelina** - vojnika hrvatske vojske i **Šoštarića** - službenika MUP-a iz Zagreba« (isto, str. 92). O toma dr. Franić piše: »Dogodilo se to 13. rujna 1946. pod motivacijom da su htjeli pobjeći kroz kanalizaciju i pri tome uhvaćeni. Prilikom navodnoga pokušaja bijega, kad su ih vodili u KPD Lepoglava, ubijeni su. Međutim, oni su zapravo ubijeni u samicama... U spomenuto ubojstvo upleteni su **Đuro Atalić**, šef zavodske Ozne, **Cvetko Kraina**, i upravnik **Ivan Kosak**. Dakle, nakon navedenog zločina Đuro Atalić dolazi u KPD Lepoglava« (isto, str. 92-93).

»Drugi poznati slučaj je sljedeći: poručnik milicije **Mato Hrgović** (r. 1. veljače 1929. od oca Marka i majke

Kate r. Kovačić, iz sela Tomaš, kotar Bjelovar), dao je bez ozbiljnoga razloga vezati ruke i strpao u pritvor **Filipa Mataju**, a naknadno mu je dao vezati i noge s glavom. To zlostavljanje i mučenje izvršio je u lipnju godine 1946. kao komandir stanice milicije u Novom Marofu prije nego je stupio na novu dužnost u KPD Lepoglava 25. lipnja 1946. Sve se to vidi iz zapisnika koji je napisan u Lepoglavi 9. srpnja te godine i prosljeđen Odjelu unutarnjih poslova okruga Varaždin« (isto, str. 93).

Dr. Franić donosi još jedno svjedočanstvo sa svim podacima o »zloglasnom« vodniku, kako se doslovce opisuje lepoglavski »narodni milicionar« **Antun Majčica**: »Za četiri godine robijanja proveo sam u samici ukupno 305 dana. A samice su izgledale ovako: prozor bez stakala, pod betonski (zimi bi ga ponekad polili vodom da se uhvati led), od namještaja samo 'kibla', tj. posuda za vršenje nužde. Kod ulaska u samicu uvijek bih - i za najljuće zime - morao predati kaput i cipele, tako da sam svaki putuobičajenih 14 dana odsamovao tek u košulji, hlačama i čarapama. Naizmjenice sam skvrčen čučao na kibli i gimnasticirao (koliko su mi to omogućavali okovi

»Okruzni sud Varaždin održao je raspravu u KPD-u Lepoglava te presudom broj K. 187/48 od 17. kolovoza 1948. osudio Ivana Dolanjskog na kaznu smrti vješanjem, a Juru Kulića na kaznu smrti strijeljanjem. Naredbom istoga suda od 30. rujna 1848. kazne su izvršene 1. listopada 1948. na velikom krugu Nove zgrade.«

na nogama). Kao česti gost samice imao sam dovoljno prilike upoznati metodu zloglasnog vodnika Majčice« (isto, str. 93). U fusnoti na istoj stranici dr. Franić donosi podatke: »Antun Majčica, Ivanov, r. 15. listopada 1925. u selu Bijeli Vir, kotar Metković, stupio u JNA 9. svibnja 1944. u Narodnu miliciju 24. ožujka 1947. Početkom godine 1950. bio je ml. vodnik, četni starješina I. čete Narodne milicije pri KPD-u Lepoglava« (isto, str. 93).

Stražar Jovo iz partizanskoga bataljuna

»Jednom prilikom gledao sam kroz rupu na vratima (tzv. špijunku) kako za vrijeme brojnoga stanja stražar **Jovo Katić** otvara vrata suprotne ćelije. Kada je vidio da je u njoj samo jedan osuđenik (jer su ostali tijekom dana bili prozvani na izvanjsko radišće), stao ga je gušiti i nad njim se izživljavati. On je tih dana zamjenjivao našeg stražara - 'komandira odjela'. Takove i slične pojave bile su svagdašnjica.« Također u fusnoti dr. Franić je obavio pobliže podatke o spomenutom čuvaru: »Jovo Katić, Markov, r. 1912. u Vrapčevu Docu kod Sinja. U partizanskoj 'Bataljonu starog Vujadina' bio je od 21. srpnja 1941. Od 12.

travnja 1945. do 20. lipnja 1946. bio je komandir stanice na Braču, na tečaju 3 mjeseca, a poslije pri Komandi Narodne milicije kao podoficir u KPD-u Lepoglava« (isto, str. 95). No, dr. Franić nije samo imao prigodu promatrati izživljavanje stražara nad osuđenima nego ga osjetiti i na vlastitoj »koži«: »Stražara **Mirka Peteka** pozvali su na hodnik i nešto mu kazali. On mi je naredio da idem pred njim. Krenuo sam kroz dvorište stare zgrade i kad smo došli pred željeznu kapiju, stražar je otvorio, a Petek je kazao: 'Izmakni se petnaest koraka!' Ja sam to učinio, a on je repetirao automat koji je bio uperen u moja leđa. U tome sam trenutku pogledao nebo i pozvao u sebi Boga u pomoć te ga zamolio za oprost grijeha. Čekao sam rafal u leđa. Tako sam došao do kapije nove zgrade. Petek je bio razočaran, jer je bio upućen da me vrati natrag« (isto, str. 97).

Karijere »uzornih sinova revolucije«

Lepoglavska kaznionica nije bila samo mjesto mučenja, raznovrsnih tortura i »slučajnih« ubojstava zatočenika, nego i javnih pogubljenja, o čemu svjedoči dr. Franić u slučaju **Ivana Dolanjskog**, rođenog od oca **Mirka** i majke **Rozalije** r. Ivčec, 30. lipnja 1924. u Petrovini kod Jastrebarskog, i **Jure Kulića** rođenog u obitelji **Jure** i **Milke** r. Vlaić 13. lipnja 1920. u Razvodu kod Knina: »Okruzni sud Varaždin održao je raspravu u KPD-u Lepoglava, te presudom broj K. 187/48 od 17. kolovoza 1948. osudio Dolanjskog na kaznu smrti vješanjem, a Kulića na kaznu smrti strijeljanjem. Naredbom istoga suda od 30. rujna 1848. kazne su izvršene 1. listopada 1948. na velikom krugu Nove zgrade... Komisiju formiranu za izvršenje smrtne kazne činili su: **Viktor Tkalec**, javni tužilac kotara Ivanec, **dr. Josip Sokolić**, kotarski liječnik, **Valent Telebar**, referent za izvršenje smrtne kazne, **Josip Špiranec**, upravnik KPD-a Lepoglava i **Mirko Husnjak**, zapisničar« (isto, str. 158).

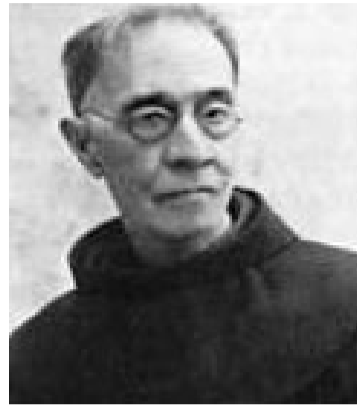
Na takvim i sličnim »junaštvima« lepoglavski su stražari gradili karijere »uzornih sinova revolucije«: »Dne 5. kolovoza 1948. predloženo je za odlikovanje **Mirko Martinac**, Lukin, vodnik, komandir Odjela kod osuđenika I. čete N. M. (Narodne milicije, op. T. V.) pri KPDL-u, rođen 9. listopada 1921. u Gorencima, kotar Delnice... Usput se za manje odlikovanje predlaže **Luka Malek** - milicionar« (isto, str. 159). Usljedio je očekivan ishod: »Naredbom br. 13. MUP-a Hrvatske od 7. rujna 1948. načelnik Uprave Narodne milicije pukovnik **Lutvo Ahmetović** pohvaljuje Martinca i odobrava mu 5 dana prekovrednoga plaćenog dopusta, **Luki Maleku** isto tako, a **Martinu Klariću** 3 dana prekovrednoga isplaćenog dopusta« (isto).

Prema istraživanju dr. Franića, stražar »**Bogoslav Đukić**, borac XI. čete III. bataljuna IV. brigade IV. divizije KNOJ-a, rođen 15. siječnja 1926. u mjestu u kotaru Bar, sin pok. Milana, Srbin, srednjoškolar koji je od godine 1936. nastanjen u Derventi« ustrijelio je 5. travnja 1946. **Nikolu Čečuru**, rođenog 1888. u Smirčanima, općina Vidoši, kotar Livno (isto, str. 163).

Jednako je tako 25. svibnja 1946. »stražar na II. stražarskom mjestu u staroj zgradi kaznionice« **Đorde Todorović**, borac XI. čete III. bataljuna IV. brigade IX. divizije KNOJ-a na dužnosti kod KPD-a Lepoglava, rođen 1. svibnja 1922. u selu Uljanik, općina Uljanik, kotar Daruvar, sin **Borislav**, Srbin« ubio »na putu koji vodi do tvornice 'Lepa', **Zvonimira Mačeka**, od oca **Ljudevita**, r. 25. veljače 1911. u Varaždinu.

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Urban Talija -
»duhovni Atlant«

Dr. Vladimir Lončarević

Ugledni profesor teologije, franjevački provincijal, pisac, knjižničar, propovjednik, ispovjednik, voditelj duhovnih obnova i jedan od najbriljantnijih hrvatskih intelektualaca uopće fra Urban Talija, krsnim imenom Nikola, rođio se na Lopudu 17. rujna 1859.

God. 1875. stupio je u Provinciju sv. Frane u Dubrovniku, gdje je završio teologiju i filozofiju. Zareden je za svećenika 1882. Bio je na specijalizaciji u Innsbrucku 1882-1884, položio ispite u Rimu te 1887. postao generalni lektor Teološkog studija male braće u Dubrovniku, gdje je četrdeset pet godina predavao egzegezu, dogmatiku i druge predmete, te gotovo stalno bio rektor. Bibliotekar je knjižnice male braće od 1886. do 1941. napisavši o njoj »Kratki historijat«. Više je puta bio gvardijan, definator je provincije 1890-1893, provincijal Provincije sv. Frane u Dubrovniku 1890-1893. i nakon ujedinjenja s Provincijom sv. Jeronima 1899. njezin provincijal 1920-1923. Bio je također izabran za generalnog definitora franjevačkog reda u Rimu, a sedam

ističke i materijalističke misli. Od knjiga i eseja ističu se »Gundulićeva Prozerpina ugrabljena« (1898), »Socijalizam i socijalno pitanje« (1906), »Prigodom nekih konferencija o Dubrovniku o socijalnoj demokraciji« (1906), »Socijalna demokracija pred socijalnim pitanjem« (1907), »Mit i povijest« (1907/1908), »Socijalna demokracija prema socijalnom pitanju« (1909), »Euharistija u II. i III. vijeku« (1910), »Sv. Vlaho biskup i mučenik« (1911), »Religiozna skepsa i kršćanska apologetika« (1913), »O neumrlosti ljudske duše« (1919), »Moral i društvo« (1925), »Lijek duševnim bolima« (1929) »Etički sustav sv. Augustina« (1934). Bijaše plodan kroničar i biograf pa se njegove biografije franjevačke subraće nalaze tiskane u raznim godištim »Acta OFM«.

U literaturi se mogu naći podaci da su među njegovim učenicima bili slikar Celestin Medović, argentinski misionar Leonard Rusković, crkveni povjesničar Frano Jurić, skladatelj Bernardin Sokol, književnik Nedjeljko Subotić, koji je o »padre Kantu« ostavio zapis »U samostanu dubrovačke male braće, kod o. Urbana Talije« (1944) i mnogi drugi. Kao knjižničar i znanstvenik usko je znanstveno surađivao s Perom Budmanijem, Natkom Nodilom, Vatroslavom Jagićem, Konstantinom Jiričekom,

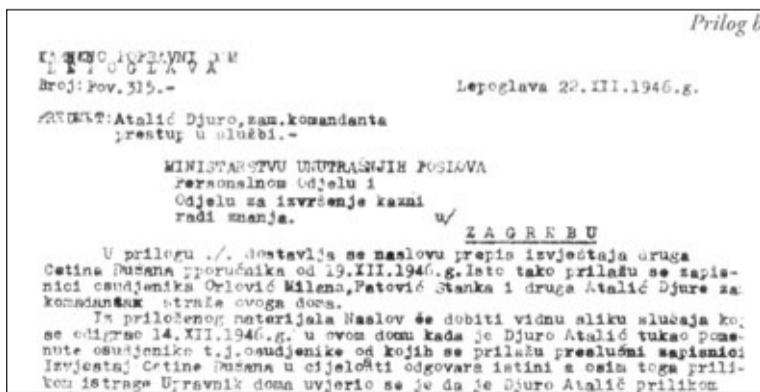
Sukupno više od četristo radova, surađivao je u 40 domaćih i stranih časopisa člancima iz filozofije, egzegeze, dogmatike, askeze, mistike, filozofije, povijesti, književnosti, arheologije, socijalne misli, astronomije itd.

Franjom Račkim, Tadijom Smičiklasom, Kostom Vojnovićem, Đurom Arnoldom i drugima. Održavao je uske veze s albanskim katolicima.

Kao mali istržak njegova golema spisateljskog rada na području kulture neka posluži nekoliko misli iz njegova pisma u časopisu »Prosvjeta« god. 1900. o smislu umjetnosti. Odbacivši tezu da bi estetika bila subjektivna znanost, a

umjetnik neovisan o univerzalnim zakonima, Talija ističe da je umjetnički genij onaj koji stvara prema Božjem nacrtu istine, ljepote i dobrote. Slijedom toga sloboda umjetnosti koju »vindiciraju individualiste, nije drugo no sinonim anarhije«. »Genij dakle stvara neodvisno od svakoga vrhovnog pravila? Ali ja ovdje pitam sada kako da razaznam budalu od genija, a genija od budale? Dosada sam budalu razaznao po tome što se njegovo mišljenje, njegovo umjetničko stvaranje nije podudaralo sa nekim vječnim zakonima što no (ih) ljudska narav u sebi nosi; a dosele, ako se pretpostavi da je genij nad pravilima, meni se ta mjera grabi iz ruku i ja sam primoran otvorenih usta slušati ludaka, gdje mi govori: 'Ja sam pravilo, pod kritiku ne padam. Ja sam genij.' Stoga »umijeće koje smjera da poremeti red što ga je majka narav oštro označila, pravo umijeće nije niti se smije zvati«. To indicira zaključak da je svrha umjetnosti »etičko-religiozno oplemenjenje ljudstva«.

Fra Urban Talija umro je u Dubrovniku 22. studenoga 1943. Nedvojbeno, ostavio je neizbrisiv pečat u dubrovačkom i hrvatskom intelektualnom životu svoga vremena. Nadati se je da će golem rad toga »duhovnog Atlanta«, kako bijaše nazvan, biti u dolazećim godinama dostojno istražen i predstavljen. ■

● Upravnik Špiranec moli da se stražar Đuro Atalić premjesti jer »otkako se nalazi na dužnosti u ovome domu neopisivo je surov prema osuđenima«, što će »vjerojatno saznati i javnost« pa bi se time mogla okoristiti »reakcija vani«

Veliki tjedan s nadbiskupom Alojzijem Stepincem

Zapanjuća je upornost kojom biološki i ideološki potomci i sljedbenici bivših komunističkih vlastodržaca u Hrvatskoj nastoje retuširati zločinački karakter Titova režima. Stoga ovaj feljton donosi faktografske podatke o žrtvama i zločincima lepoglavske kaznionice iz knjige Augustina Franića: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, kao upitnik hrvatskim vlastima, posebice Državnome odvjetništvu: Što je do danas učinjeno u procesuiranju tih zločina?

— Komunistička se lepoglavska kaznionica »proslavila« i poslijeratnim zatočeništvom ondašnjega zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, kojemu je posvećeno poglavlje: »Blaženi kardinal dr. Alojzije Stepinac, lepoglavski uznik« (Augustin Franić: »KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Središnjica Zagreb, Dubrovnik, 2010). Autor donosi podatke do kojih je došao listajući zatvorski arhiv i već objavljenu literaturu, ali i vlastita zapažanja i sjećanja jer je više od tri godine robijao u KPD-u Lepoglava u isto vrijeme kada i nadbiskup Stepinac (hrvatski je blaženik bio lepoglavski uznik od 19. listopada 1946. do 5. prosinca 1951, a dr. Augustin Franić od 30. rujna 1947. do siječnja 1950. kada je »prebačen« na rad u istarski rudnik »Raša«).

Molitva - »protunarodno djelovanje«

Najprije je opisao svakodnevni odnos prema vjerskome uvjerenju uznika, i svemu onome što je imalo vjerska obilježja ili je upućivalo na njih:

»Medaljicu, kronicu i slično nije bilo dopušteno imati, a ako se u koga to slučajno otkrilo, išao je na raport, i zna se, bio je kažnjen jer je molitva bila znak zastalog i protunarodnog djelovanja« (isto, »Život na odjelu«, str. 20).

Koliko su god osuda i dovođenje zagrebačkog nadbiskupa u Lepoglavu na odsluženje zatvorske kazne bili apsurdni i nepravdani, ta je činjenica mnogim zatočenicima davala snagu da se ne daju slomiti u vlastitome ljudskom ponosu i dostojanstvu: »Dolazak nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca u KPD Lepoglava, tamo gdje su već robovali brojni hrvatski rodoljubi i vjernici, u vremenu kada su mnogi od njih dobili rafal u leđa prilikom tzv. 'rada u šumi', 'vađenja pijeska iz Bednje', ili pak poubijanju, ugušeni ili oboljeli na smrt u samicama, shvatili smo kao glas Božji koji kaže: 'Budite spremni trpjeti, Ja sam uz vas.' Njegovim prisustvom u KPD-u Lepoglava nismo se nadali da će se prekinuti naš Ve-

liki tjedan, ali smo vjerovali da se bliži naše uskrsnuće. Bog je na ovaj način uperio oči svijeta u Lepoglavu i nama poslao izvrsnoga supatnika koji će svojim držanjem podignuti duh mnogima od nas, da bismo časno živjeli ili pak časno umrli.

Najveći broj osuđenika, koji su bili kao i on nedužni, u njemu su gledali primjer zbog dostojanstvena i hrabra držanja. Ne samo to, već su znali da se on za sve njih zauzimao i čak s njima solidarizirao« (isto, »Blaženi kardinal dr. Alojzije Stepinac, lepoglavski uznik«, str. 185).

»Pogledima nam je iskazivao solidarnost«

Vrijedni su opisi i sjećanja »iz prve ruke« dr. Franića o nadbiskupuovu dolasku u zatvor i odnosu ostalih zatočenika prema njemu: »Kad je došao u KPD Lepoglava, ispunili su mu osuđenički karton i dali matični broj 4081, a kasnije kod prenumeracije 416/S. Na poledini toga kartona uzeli su mu otiske prstiju, kao da se radi o džeparu.

»Za vrijeme boravka u KPD-u Lepoglava promijenilo se nekoliko njegovih čuvara. Prvi je bio Juraj Petrović, rođ. 8. rujna 1925. u Brezju, Gornja Stubica, po nacionalnosti, nažalost, Hrvat... Petrović je bio najgori. Divljački, prostački i s velikom mržnjom odnosio se prema nadbiskupu.«

Premda sam imao u rukama dosta kartona, vidio sam da se nisu strogo držali pravila, pa je bilo i onih kartona na kojima su nedostajali otisci prstiju. To njemu nisu zaboravili ili propustili učiniti kako bi ga što više ponizili. Bio je potpuno izoliran da s njim nitko od ostalih osuđenika, ali i zatvorskog osoblja i stražara, osim osobnog stražara i upravitelja, nije mogao doći u vezu.

Na početku kada je doveden neki su ga osuđenici za vrijeme dok je šetao pokušali kroz svoj prozor pogledati, pa su završili u samici i okovima. Šetao je u jednom trokutu dvorišta između I. i II. krila nove zgrade pod stalnom prisмотрom stražara. Nosio je crno svećeničko odijelo i šesir te često davao mrvice kruha bijelim golubovima koji su mu znali sletjeti na rame. Kada im je to dosadilo gledati, pobili su golubove.

Kasnije, kad je prošao prvi val zanimanja, prolazili smo uz taj trokut gdje je šetao. Gurali smo seljačka kola natovarena hrastovima ili bukovim plankama. Jedan od nas držao je rudo kola, a ostali su sa strane i otraga gurali taj teški teret. Kako stražar koji nas je pratio nije mogao biti na svakoj strani kola u isto vrijeme, oni na kraju kola dirnuli bi svojoj kapu na čelu prstom u znak pozdrava, a nadbiskup bi podigao šesir kao da ga bolje namješta. Potpuno je shvatio situaciju u kojoj se nalazimo. Priglupi stražar mislio je da njega pozdravlja, jer je to i bilo propisano. Svojim pogledima upućenima nama, iskazivao nam je solidarnost koju mogu međusobno razumjeti kroz eter samo uznici« (isto, str. 187).

Podcjenjivao je ulogu druga Tita

Velikan hrvatskoga roda i Katoličke Crkve, blaženi Alojzije Stepinac, zasigurno je odavno, već za života, oprostio svima koji su mu nepravdno namijenili lepoglavsko uzništvo, ali zbog povijesne istine treba se prisjetiti njegovih stražara izravno zaduženih za čuvanje »zločinca«, iz kojega je »izbijala nezažaljiva mržnja prema današnjici, KPJ i našem rukovodstvu«, koji je »osjetno podcjenjivao ulogu« druga Tita, i »mrzio FNRJ i naše rukovodioce« (isto, str. 189) - kako je to doslovce zabilježeno u zatvorskim »karakteristikama« na dan njegova otpremanja u Krašić.

»Za vrijeme boravka u KPD-u Lepoglava promijenilo se nekoliko njegovih čuvara. Prvi je bio Juraj Petrović, rođ. 8. rujna 1925. u Brezju, Gornja Stubica, po nacionalnosti, nažalost, Hrvat... Petrović je bio najgori. Divljački, prostački i s velikom mržnjom odnosio se prema nadbiskupu« (isto, str. 187).

Smijenio ga je Gojko Ćuk, rođ. 10. studenoga 1926. u Zrmanji, Gračac, Srbin. Nakon njega došao je Ivan Baletić, Ivanov, rođ. 17. rujna 1927. u selu Flegi, kotar Pazin, Istra, Hrvat, a nakon njega došao je Dane Mirić, Milanov, rođ. 17. srpnja 1927. Srbin« (isto, str. 187).

Nije teško zaključiti da se dr. Franić u svojim djelima (pored knjige koja je prikazana u feljtonu, većeg broja članaka u časopisu »Politički zatvorenik« i drugdje, objavio je knjige i brošure: »Svećenički mučenici svjedoci komunističkog progona«, »Svjetlo noše slobode«, »Dr. Niko Koprivica, gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse«, »KPD Stara Gradiška mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika«) oslanja isključivo na faktografiju, a posebice treba istaknuti mnoštvo biografskih podataka ubijenih žrtava ali i zločinaca koji su na bilo koji način podržavali totalitarni komunistički sustav vlasti ili izravno sudjelovali u likvidacijama zatvorenika. Može li se hrvatska budućnost graditi ako se i u ovim slučajevima ne primijene tako često ističane parole gotovo svih državnih dužnosnika, političara, kolumnista, udruga za zaštitu ljudskih prava i suočavanja s prošlosti, centara za mir, pomirbu i suradnju - zločini ne zastarijevaju, individualizacija krivnje, pravda za sve i slično? Ili su u Hrvatskoj još uvijek pred zakonom svi jednaki, samo su neki jednakiiji?

ZAVRŠETAK

Narcis Jenko - »bosanski Šenoa«

Dr. Vladimir Lončarević

Fra Eugen Matić ili umjetničkim imenom Narcis Jenko poznat je ponajviše po svom popularnom romanu »Obitelj vojvode Hrvoja« s temom iz hrvatske povijesti srednjovjekovne Bosne. Književna je uloga toga književnika, poliglota i prevoditelja međutim i značajnija i veća.

Rođen je u Livnu 2. veljače 1889. dobio je na krštenju ime Petar. Nakon četverogodišnje osnovne škole odlazi u franjevačko sjemenište u Visoko, gdje završava gimnaziju. U noviciatu dobiva redovničko ime Eugen. Bogosloviju studira u Livnu i Sarajevu, uključivši se ujedno u Hrvatski katolički pokret. Za svećenika je zaređen 1911. u samostanskoj crkvi u Gorici kod Livna. Prve članke objavljuje u »Luči«, »Serafinskom perivoju« i »Našoj misli«, zatim i u »Hrvatskoj prosvjeti«, »Novinama« i »Glasniku sv. Ante«, kojij je uređivao od 1913. do 1916. Nažalost, počeo je pobolijevati od sušice nakon jedne teže prehlade 1909. Tuberkuloza je zahvatila i kosti, pa mu je u Beču 1915. amputirana lijeva noga. Vratio se u samostan Goricu, gdje je umro 26. srpnja 1918.

Jedan od ponajboljih poznavaca razvoja katoličke kulture u prvoj polovici 20. st. Petar Grgec s pravom ističe da Jenko pripada »među najveće književnike Mahničeva hrvatskoga katoličkog pokreta... Bio je vrlo oštrouman i duhovit, zato većina njegovih umotvora nosi na sebi tragove prvorazredna talenta«. Bio je raznovrstan i raznorodan stvaralac: od romana, priča i pripovijesti, novela i noveleta, feljtona i eseja, prevođenja i uređivanja do nakladničkih poslova. Premda je, osjećajući dah bliske smrti nad sobom, intenzivno pisao tek tijekom četiriju ratnih godina, brzo i mnogo, mjestimice nauštrb umjetničke visine i ujednačenosti, ostavio je opus vrijedan pažnje i objektivne kritike. Prvi roman »Obitelj vojvode Hrvoja« pisao je studiozno, na temelju građe o srednjovjekovnoj Bosni. Roman je međutim tiskan tek 1934. u Knjižnici dobrih romana HKD-a sv. Jeronima, a Matica hrvatska, koja ga je trebala prvotno objaviti, učinila je to tek 1971.

Na svoj način književna novost bijaše njegov drugi roman »Spiritus procellarum« (Olujni duh), izašao također posmrtno, 1922. U tom »dnevniku« protagonist romana je socijalist Velimir, čovjek udaljen od kršćanstva, koji se nakon susreta s

kršćankom Zorom mijenja i dolazi do obraćenja. Dr. Ilija Jakovljević u svom predgovoru primjećuje da je to u hrvatskoj književnosti, iscrpljenoj tragičnim likovima ljudi izgubljenih vjere, prvi pokušaj stvaranja »romana obraćenja«. »Narcis Jenko je prvi donio apologiju kršćanstva«, zaključuje Jakovljević, što ističe u svom prikazu i Ante Padovan naglasivši da je roman »eminentna apologetika nauke Božanskog Nazarenca«, dok ga kritika redovito kvalificira antiratnim romanom.

Možda najzanimljivije Jenkovo djelo zbirka je feljtona »Razlomci« (1922), za koju je odličan predgovor napisao Petar Grgec. Riječ je o pogledu na život hrvatskog naroda i pojedinca u ratu od jednoga »neoružanog učesnika koji ima oštar vid i daleke vidike«, kako kvalificira dr. Ljubomir Maraković, odnosno o »feljtonima života«, kako je napisao dr. Mate Ujević. Uz stilsku lapidarnost i duhovitost, osobitost knjizi daje obrada tzv. ženskog pitanja, pri čemu, sukladno nazivu knjige, žena predstavlja brojnik, muškarac nazivnik, žena detalj, muškarac univerzalnost.

Uz to, napisao je više pripovijesti u kojima su junaci i ponekad antijunaci iz njegove okolice, iz njegova susjedstva, ali i dalje povijesti (»U rodnome mjestu«, »Jozinica«, »Kočijaš Zulfo«, »Mi smo sami sebi krivi«, »Naš čovjek«, »Naši ljudi«, »Nijema bol«, »Sumnja«, »Stipurin Omer«, »Preodređeni«, »Pod jesen«, »Župnik Ničić«, »Zlatka«...), neke sabrane u zbirci »Bosance« (1923).

Napisao je i u svoje doba zapažene prikaze o Sienkiewiczu, Jörgensenu, Bahru te

našem Matošu, pod čijim je umjetničkim utjecajem u početku stvarao; preveo je s talijanskoga »Miomirisne cvjetice iz života sv. Franje Asiškoga« (1913) te pretiskao Kneževiću »Muku« (1915) i objavio »Malo biserje sv. Ante za vojnike« (1916). Pripremio je nacrt za još tri romana: »Ahmet-beg Begović«, socijalni roman iz bosanskog muslimanskog života, te za »Sinove sunca« i »Đakovačku katedralu«.

Premda prozaik, bijaše čovjek poetske i duhovite duše, o čemu govori i nadgrobni natpis koji je sam složio: »Ovo su dvori brata blagoroda Matića, misnika reda sv. Franje, roba Božjega, grješnika prevelikoga. Živio je za papa Leona XIII, Pija X, Benedikta XV. Vidio je strahote europskoga rata i nevolje i glad naroda bosanskoga. Napokon na dne 26. VII. 1918. leže u baštinu ovdje u crnu zemlju. Mir mu duši!«

Nedvojbeno, bijaše »Bogom nadareni pripovjedač«, kako je istaknuo dr. Josip Andrić. Inventivno i neposredno, krepkim jezikom, prozetim ironijom, duhovito i resko daje u svojim pričama i feljtonima tipove »našeg čovjeka«. Zbog širine njegova opusa neki ga prozvaše bosanskim Šenoom. Iako nije dospio napisati sve što je želio niti je sve objavljeno bilo na visini njegova talenta, stoji zaključak Jakovljevićev u »Studijama i feljtonima«: »I tko bude govorio o novom hrvatskom romanu i pripovijesti, neće smjeti da prijede preko Narcisa kao zastupnika jedne nove i mlade struje kod nas.« ■

● Obje strane osuđeničkoga kartona nadbiskupa Stepinca